DE
CICERONE ASINIO POLLIONE C. OPPIO
RERUM CAESARIANARUM SCRIPTORIBUS

COMMENTATIO

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB

AMPLISSIMO PHILOSOPHORUM ORDINE LIPSIENSI

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

GEORGIUS THOURET
BEROLINENSIS

LIPSIAE
SUMPTIBUS S. HIRZELII
MDCCCLXXVIII

VITA

Natus sum Petrus Georgius Maximilianus Thouret die XXV m. Aug. a. h. s. LV Berolini patre Petro Iulio, matre Emma e gente Rueppell, quos parentes dira morte iam multis abhinc annis mihi ereptos lugeo. Fidem profiteor evangelicam.

Primis litterarum elementis imbutus gymnasium Leucophaeum Berolinense adii septemque per annos et sex menses frequentavi. Maturitatis testimonium adeptus m. Mart. a. h. s. LXXIV cum primum theologiae atque historiae operam navare instituissem, mox solum in studium historiae incubui. Universitates litterarum tres adii: Tubingensem sex menses, Lipsiensem per unum annum, Berolinensem per triennium. Lipsiae, cum stipendia facerem, litteras nimis neglegere coactus sum.

Viris illustrissimis Droyseno, Mommseno, Nitzschio, quorum exercitationibus historicis interfui, maximas ago gratias. Denique quanta in me usi sint benignitate professores Lipsienses, grato semper animo profitebor.

DE

CICERONE, ASINIO POLLIONE, C. OPPIO

RERUM CAESARIANARUM SCRIPTORIBUS

SCRIPSIT

GEORGIUS THOURET

PRAEFATIO.

Historia labentis liberae rei publicae Romanae historia est Caesaris. Caesarem autem eam viam ingressum esse, quae post caedem Gracchorum rebus Romanis esset tamquam aperta, consentiunt viri docti nostrae aetatis, cuius — nisi fallor — proprium est studium hominum personas ex rebus, non res ex personis intellegendi. At veterum scriptorum quod nemo fere rerum Romanarum progressus, qui fuit a Gracchis usque ad Caesarem, rationem habuit, mirari desinemus, si considerabimus, qua usi sint ratione in scribendo. Nam praeter viros resque bello gestas neglegebant propemodum omnia [1].

Atque profecto Caesar erat is, qui animos hominum percuteret quique neminem nullius partis esse sineret. In ingentibus illis immanibusque dimicationibus et inter ipsam flammam belli civilis valebat unum hoc: aut pro me aut contra me — tertium non datur. Itaque fieri non potuit, quin quaecumque ab aequalibus tunc scriberentur de Caesare, maxime inter se discreparent: quin sectatores Caesaris ab obtrectatoribus sicut lux a nocte distarent. Tum demum cum dimicandi finis factus erat aequales sedatiore animo de Caesare iudicare resque ab eo gestas aequiore stilo scribere potuerunt.

Ad cognoscendam historiam aetatis Caesarianae qui scriptores nobis usui sunt, eorum plerique — dico Plutarchum, Appianum, Cassium Dionem — aliquot saeculis post Caesaris obitum floruerunt.

Obstupefactus, quod omnes fere veteres scriptores Caesari

1) Cfr. Nitzsch: Die Gracchen etc., Berlin 1847, p. 436.

favent Caesarisque laudibus, mihi proposui quaerere, qui factum esset, ut adversaria pars non audiretur. Qua de re ad certum iudicium perveniri non posse mihi persuasi, nisi indagatis detectisque fontibus, ex quibus sua quisque scriptor hauserit. Itaque permultae mihi exstiterunt singulae quaestiones, quarum tres hac dissertatione coniunctas proponere audeo. Simul in animo habeo, si probata erunt, quae invenisse mihi videor, labentis liberae rei publicae Romanae scriptores perlustrare atque ostendere, quid cuique ad res Caesarianas illustrandas debeamus.

I. Ciceronis περὶ ὑπατείας.

Weicherto asseveranti non esse, cur lugeamus, quod Ciceronis commentarius περὶ ὑπατείας perierit [1]), plane assentiri non possum. Nam etiamsi nulla fere oratio a Cicerone post annum 691 u. c. habita nobis exstat, in qua non multa fecerit verba de consulatu suo quasi sole suae vitae, etiamsi quattuor illae orationes Catilinariae res, quae ad coniurationem Catilinae pertinent, luculentissime illustrant atque demonstrant, etiamsi denique Cicero librum, de quo agitur a. 693/94 u. c. confecit [2]), quo tempore ipse rerum status impedivit, quominus detegeret, quid vere sentiret de Caesare: tamen nescio an recte iudicem, magni nobis pretii futurum fuisse, si praeter Sallusti librum servatus esset alter de Catilinae coniuratione ab aequali scriptus.

Sed vana haec quaestio atque inanis videri debet, cum non solum ille liber Graece compositus perierit, sed etiam quaecumque Cicero eodem de consulatu suo vernacula lingua

1) Imp. Caesaris Augusti scriptorum reliquiae vol. I, Grimma 1841, p. 197.

2) Id. Mart. 694 Cicero ad Atticum scribit (I 19, 10 Or.): commentarium consulatus mei Graece compositum misi ad te.

scripsit [1]). Neque tamen dubito hanc quaestionem movere. Nam postquam Heerenius primus, quantum videtur, contendit [2]), Plutarchum ea parte vitae Ciceronis, qua coniurationem Catilinae persequitur, ex commentario Ciceronis περὶ ὑπατείας hausisse, viri docti hac de re in utramque partem disputaverunt [3]). Quam ob rem singulis in unum collectis quaestionem, quae est de commentario Ciceronis, ad finem perducere conabor. Quo facto docebo, quem inde fructum percipiamus nos, qui scriptorum rerum Caesarianarum perscrutemur naturam.

Sallusti liber de Catilinae coniuratione scriptus, quem integrum in manibus nos habere quis est quin gaudeat, apud rerum scriptores summa auctoritate floruit. Nam etiam Orosius dicit (VI 6 extr. Hav.[2] p. 215): „sed hanc historiam (scil. coniur. Cat.) agente Cicerone et describente Sallustio satis omnibus notam nunc a nobis breviter fuisse perstrictam sat est." Itaque factum est, ut complures rerum scriptores librum eius fontem adhiberent. Atque Appianum quidem in narranda coniuratione Catilinae (b. civ. II 2—8) maxima ex parte Sallustium secutum esse, Wijnne [4]), Wiedemann [5]), Schliephacke [6]), alii [7])

1) Epistolam ad Pompeium „de rebus suis in consulatu gestis"; cfr. schol. Bob. in or. pro Planc. p. 271 Or.; pro Sulla 24, 67; commentarium de consulatu suo Latine compositum cfr. ad Att. I 19, 10; tertium: poëma de eodem consulatu; cfr. ad. Att. l. l. Schol. Bob. p. 267, de quo non nulli versus servati sunt.

2) Comment. IV de font. et auctor. vit. parall. Plut. Verm. histor. Schr. Göttingen 1821, III p. 23; 417.

3) I. I. G. Lagus, Plutarchus vitae Ciceronis scriptor (in script. acad. Helsingfors. 1846—47). H. Peter, Die Quellen Plutarchs etc. Halle 1865, p. 132 sqq. Weizsaecker, Ciceros Hypomnema u. Plutarch, N. Jahrb. f. cl. Phil. 111, 1875, p. 417 sqq. Duebi, Die jüngeren Quellen der Catil. Verschwörung, N. Jahrb. f. cl. Phil. 113, 1876, p. 851 sqq. Schliephacke, Ueber die griech. Quellen zur Catil. Verschw., Progr. der Realschule zu Goslar 1877.

4) De fide et auctoritate Appiani. Groningae 1855, p. 41 sqq.

5) Appian über die Catil. Verschw., Philol. XXI 1864, p. 473—80.

6) L. s. s. p. 1—22.

7) Cfr. E. Hagen, Catilina etc., Königsberg 1854, p. 18. H. Wirz, Catilina's und Cicero's Bewerbung um den Consulat f. d. J. 63, Zürich 1864, p. 61. Duebi, l. s. s. p. 866.

satis superque demonstraverunt. Sed Florum quoque Sallusti librum in brevem formam coegisse elucebit [1]), cum contuleris

Flori (ed. Halm. Lips. 1863)	II	12, 7/8	cum Sall. Cat.	31
—	—	8	—	47
—	—	9	—	44
—	—	12	—	61

Hanc igitur relationem Sallustianam nominare mihi liceat. Praeter eam autem alteram quandam apud Plutarchum (vit. Cicer. c. 10—23) et Cassium Dionem (37, 29—37) subesse omnes viri docti consentiunt, cuius autem sit dissentiunt. Peterus [2]) enim, quem Grasshofius [3]) et Schliephacke [4]) sequuntur, item Duebi [5]) Livium fontem utriusque esse coniecerunt neque vero comprobavere. Peterus dicit haec (p. 132): „Auffallend sind .... die häufigen Anklänge (Plutarchs) an Cassius Dio gerade dann, wenn Plutarch von Sallust abweicht, z. B. c. 10 an Cassius Dio 37, 30, c. 20 an C. D. 37, 35. Das erstere erzählt auch Florus II 12, 4 (IV 1) und es ist wohl möglich, dass Livius die gemeinsame Quelle des Plutarch und Cassius Dio ist, da dieser letztere den Livius sehr viel benützt hat." Atque primum quidem Peterus erravit, quod a Floro auxilium petivit. Florus enim aeque ac Sallustius tradit (cfr. not. 1 huius pag.), Catilinam eiusque socios, ut magis inter se fidi forent, sanguinem humanum bibisse, cum Plutarchus (vit. Cic. 10) et Dio (37, 30) eos carnem gustasse occisi hominis narrent. Sed Plutarchus partim cum Sallustio congruit, partim cum Dione! Dio autem

---

1) In eandem sententiam iudicant Linker, Emendationen zu Sall. Sitz.-B. d. k. Ak. d. W. zu Wien philos. hist. Cl. 13, 1854, p. 267; Wirz l. s. s., Duebi l. s. s. C. Iohn, Die Entstehungsgesch. der Catil. Verschw., N. Jahrb. f. cl. Philol., 8. Suppl.-Bd. 1875/76, p. 756. Cui sententiae non obstat, quod Florus foedissimi illius pignoris mentionem facit (II 12, 4), quo coniurati societatem sanxerunt, cum Sallustius (Cat. 22, 3) haec et alia ab inimicis ficta esse putet. Quid enim ad Florum, utrum Sallustius fabulam probaret an fictam reiiceret?

2) L. s. s. p. 132 sqq.

3) De font. et auct. Dionis Cassii Cocc., Bonn 1867, p. 15 not. 1.

4) L. s. s. p. 30.

5) L. s. s. p. 872. 879.

Livium sequitur — ergo" — sane haec est crux! Nam Dionem secutum esse hoc loco Livium demonstrare Peterus ne conatus quidem est: conatus est Grasshofius, qui (l. s. s.) sententiam Peteri propterea laudat, quod prodigia, quae Dio l. 37 c. 9, 2 et 34 enumerat, apud Obsequentem quoque legimus (c. 61 [122] Jahn p. 133): „Cum enim Obsequens ex Livio hauserit, Dionem quoque hausisse ex eo veri simile esse." Verum est Obsequentem eadem prodigia commemorare; sed eadem etiam Cicero memoriae prodidit (cfr. Cat. III 8, 19 c. Dion. 37, 9, 1). Iam compara, quae apud utrumque (scil. Cic. et Dionem) sequuntur. Proponam integros locos, ut concordia verborum ante oculos versetur:

Cic. Cat. III 8, 20: eidemque (scil. haruspices) iusserunt simulacrum Iovis facere maius et in excelso collocare et contra, atque antea fuerat, ad orientem convertere; ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum et forum curiamque conspiceret, fore ut ea consilia, quae clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, inlustrarentur e. q. s.

Dio 37, 9, 2: *τά τε οὖν ἄλλα ἐξεθύοντο τοῖς μάντεσι πειθόμενοι, καὶ τῷ Διὶ ἄγαλμα μεῖζον, πρός τε τὰς ἀνατολὰς καὶ πρὸς τὴν ἀγορὰν βλέπον, ὅπως αἱ συνωμοσίαι ὑφ᾽ ὧν ἐταράττοντο ἐκφανεῖεν, ἱδρυθῆναι ἐψηφίσαντο.*

ib. 9, 21: Illud vero nonne ita praesens est, ut nutu Iovis Optimi Maximi factum esse videatur, ut cum hodierno die mane per forum meo iussu et coniurati et eorum indices in aedem Concordiae ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur?

ib. 34, 2: *κἀκ τούτου ὁ Λέντουλος ἀπειπεῖν τὴν στρατηγίαν ὑπὸ τῆς γερουσίας ἀναγκασθεὶς ἐν φρουρᾷ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν συλληφθέντων ἐγένετο· .... καὶ ταῦτα καὶ τῷ δήμῳ ὁμοίως ἤρεσε, καὶ μάλιστα ἐπειδή, τοῦ Κικέρωνος δημηγοροῦντός τι περὶ αὐτῶν, τὸ ἄγαλμα τὸ τοῦ Διὸς ἔς τε τὸ Καπιτώλιον παρ᾽ αὐτὸν τὸν καιρὸν τῆς ἐκκλησίας ἀνιδρύθη κτἑ.*

Itaque Obsequens nulli nobis esse potest usui, nisi quis comprobaverit, Dionem his locis Ciceronem secutum non esse. Summo autem in errore versatur Grasshofius, cum errorem quendam et Plutarchi et Dionis ex Livio natum esse ostendere conatur. Argumentatur enim hunc in modum (p. 16): Plutarchus et Dio errant, quod dicunt, senatum iussisse Catilinam de urbe decedere (Plut. Cic. 16; Dio 37, 33, 1). In periocha Liv. 102 legimus haec verba: „Catilina urbe pulso de reliquis coniuratis supplicium sumptum est", — ergo etiam Livius erravit. Contra Sallustius recte iudicat (Cat. 32), Catilinam suo arbitrio in castra Manlii profectum esse. Quae cum ita sint, veri simile est, Livium fontem et Plutarchi et Dionis fuisse.

Sed primum nego verba illa periochae: „Catilina urbe pulso" significare, S. C. in eam sententiam factum; nam ipse Cicero, optimus testis, dicit (Cat. II 1, 1): (Catilina) „cum est ex urbe depulsus". Itaque non intellego, cur statuamus Livium errasse. Deinde comparemus Plutarchum et Dionem, quos uni eidemque errori deditos Grasshofius existimat:

Dio 37, 33: *μεταστῆναι ἡ γερουσία τὸν Κατιλίναν ἐψηφίσατο·* Sane hoc est senatus consultum.

Plut. Cic. 16: *ἀρξάμενος δὲ λέγειν* (sc. Catilina) *ἐθορυβεῖτο καὶ τέλος ἀναστὰς ὁ Κικέρων προςέταξεν αὐτῷ τῆς πόλεως ἀπαλλάττεσθαι.*

Num hoc S. C.? Non est![1] Immo Cicero consul exire ex urbe iubet Catilinam (cfr. or. Cat. I 5, 13: exire ex urbe iubet consul hostem). Profecto solus Dio in errorem, quem Grasshofius dicit, lapsus est. Qua de re infra disputabo.

Iam equidem non vereor negare, quemquam demonstrare posse, Plutarchum et Dionem ex Livio hausisse. Sed omnino nihil referre existimo quaerere, utrum Livius fons sit necne. Nam protinus quaerendum est, unde Livius hauserit. Num Livius, natus a. 695 u. c., res anni 691 u. c. memoriter exponere potuit? Quoniam igitur libri, quibus historiam aetatis Caesarianae conscripsit, plane perierunt, mittamus Livium at-

1) Miror etiam Iohnium (l. l. p. 802) verba Plutarchi male intellexisse.

que quaeramus cuius auctoris sit enarratio, quae apud Plutarchum et Dionem subest. Nam primos fontes detegere necesse est.

Atque dubium esse non potest, quin ipse Cicero auctor sit. Inveniuntur enim apud Plutarchum et Dionem, quae Sallustius quidem praetereat, Cicero autem in orationibus aut commemoret aut silentio comprobet. E. g. Plutarchus (Cic. c. 14) et Dio (37, 29, 4) narrant, Ciceronem loricatum in campum descendisse comitiorum habendorum causa. Quod cum apud Sallustium desideremus, Cicero testimonio suo confirmat (pro Mur. 26, 52). Cuius rei eo magis ipsum Ciceronem auctorem ducendum censeo, quo propius vero videtur esse, simulasse eum timorem, ne a Catilina pugione peteretur [1]).

Porro Cicero in senatu a. d. XII. Kal. Nov. dicere non potuit, C. Manlium certo die in armis fore (Cat. I 3, 7), nisi certum indicium coniurationis ei factum esset [2]). Itaque l. s. s. litteras significare videtur mihi eas, quas nocte quadam a Crasso et Marcello Metelloque Ciceroni delatas dicit praeter Plutarchum (Cic. 15; Crass. 13) Dio, etiamsi rem perquam breviter attingit (c. 31, 1).

Iam si utrumque seorsum tentabimus, Plutarchus Ciceronem, quamquam equestri loco ortus esset, omnium bonorum consensu consulem factum esse scribit (Cic. 10 in.; 11 extr.); contra Sallustius nobiles offensos hominis novi petitione consulatus tum demum cessisse tradit (Cat. 23), cum res publica in periculum vocari videretur. Cicero autem ipse de se praedicat (in Vatin. 2, 6): „memento...me cum universi populi Romani summa voluntate tum optimi cuiusque singulari studio... consulem factum" (cfr. de leg. agr. II 1, 3 sqq. in Pison. 1, 3 sqq.). Sed ne longior sim, compara, quaeso, hos locos Plutarchi et Ciceronis:

---

1) Cfr. Iohn l. l. p. 746. Ihne (über den Catilina des Sallust in den Verh. der 26. Phil. Vers. zu Wuerzburg 1869, p. 107) metum Ciceronis iustum fuisse iudicat.

2) Cfr. Iohn p. 794.

Plut. Cic. 16, §. 4: *ἐνταῦθα καὶ τοῦ Κατιλίνα μετὰ τῶν ἄλλων ἐλθόντος ὡς ἀπολογησομένου, συγκαθίσαι μὲν οὐδεὶς ὑπέμεινε τῶν συγκλητικῶν, ἀλλὰ πάντες ἀπὸ τοῦ βάθρου μετῆλθον.*	or. Cat. I 7, 16: Quid? quod adventu tuo ista subsellia vacuefacta sunt, quod omnes consulares .... simul atque adsedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt e. q. s.
ib. § 5: ... *τέλος ἀναστὰς ὁ Κικέρων προςέταξεν αὐτῷ τῆς πόλεως ἀπαλλάττεσθαι.*	Cat. I 5, 13: exire ex urbe iubet consul hostem.
ib. *δεῖν γὰρ αὐτοῦ μὲν λόγοις, ἐκείνου δ' ὅπλοις πολιτευομένου μέσον εἶναι τὸ τεῖχος.*	Cat. I 5, 10: magno me metu liberabis, dum modo inter me atque te murus intersit.
c. 14, 6: *τούτων εἴς τε τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον ἐνιγμένων ὑπ' αὐτοῦ, μᾶλλον ὁ Κικέρων ἔδεισε, καὶ τεθωρακισμένον αὐτὸν οἵ τε δυνατοὶ πάντες ἀπὸ τῆς οἰκίας καὶ τῶν νέων πολλοὶ κατήγαγον. Τοῦ δὲ θώρακος ἐπίτηδες ὑπέφαινέ τι παραλύσας ἐκ τῶν ὤμων τοῦ χιτῶνος ἐνδεικνύμενος τοῖς ὁρῶσι τὸν κίνδυνον.*	pro Mur. 26, 52: descendi cum firmissimo praesidio fortissimorum virorum et cum illa lata insignique lorica, non quae me tegeret ... verum ut omnes boni animadverterent etc.

Haec de Plutarcho sufficiant, etiamsi augeri possunt [1].

Iam transeo ad Dionem. Verba eius, quo loco de prodigiis eorumque procuratione agit, maxime cum Ciceronis consonare iam supra demonstravi (cfr. p. 309). Praeterea autem solus quaedam tradit, quae apud Ciceronem reperimus. Atque primum quidem huc pertinet, quod dicit c. 31, 3: *γενομένου δὲ τούτου* (scil. S. C. ultimo facto) *καὶ φρουρᾶς πολλαχόθι καταστάσης τὰ μὲν ἐν τῷ ἄστει οὐκέτ' ἐνεωτερίσθη, ὥςτε καὶ ἐπὶ συκοφαντίᾳ τὸν Κικέρωνα διαβληθῆναι.* Fuisse Romae, qui hanc suspicionem in Ciceronem moverent, ipsius Ciceronis

1) Cfr. inprimis Weizsaecker l. l. p. 424—27.

verba (Cat. II 7, 14 sqq.) declarant. Deinde, id quod solus narrat (c. 32, 1—2), Catilinam, accusatum de vi propter nuntium de seditione Manlii allatum, primum Ciceroni, tum, cum ab eo repudiatus esset, Metello se custodiendum obtulisse, Cicero comprobat (Cat. I 8, 19)[1]. Denique nescio an recte intellegam errorem Dionis, de quo supra (p. 310) egi, ex loco quodam Ciceronis natum esse. Dico illa verba (c. 33, 1):

μεταστῆναι ἡ γερουσία τὸν Κατιλίναν ἐψηφίσατο.

Neque enim apud quemquam invenit scriptorem, S. C. factum esse, ut Catilina de urbe secederet. Itaque veri simile duco, eum ex verbis Ciceronis (Cat. II 6, 12): „at etiam sunt qui dicant, Quirites, a me in exilium eiectum esse Catilinam —" conclusisse, revera senatus consultum in eam sententiam esse factum. Dionem, quippe qui saepe nimis multa sciat, hac quoque in re peracutum videri voluisse, quis est quin concedat?

Sed ut tandem aliquando ad id quod mihi propositum est progrediar, Heerenius (vid. sup. p. 307) Ciceronis commentarium *περὶ ὑπ.* Plutarchi fontem fuisse contendit neque vero ullis argumentis comprobavit. Nec Lagus (l. s. s.), etsi idem sentire videtur, hanc quaestionem examinavit. Tum Peterus (l. s. s.) Heerenii sententiam refutare conatus est, cui (sc. Petero) Schliephacke (l. s. s. p. 30) fere ubique assentitur. At Weizsaeckerus (l. s. s.) Heerenium perbene contra Peterum defendit. Quamquam igitur dissertationem eius repetere nolo, tamen, ne ullus scrupulus relinquatur, gravissima argumenta quasi nuda atque novo modo confirmata ante oculos proponam.

Ac primum quidem causarum, quibus Peterus Heerenium impugnat, unam in disputationem revocare debeo[2].

Plutarchus enim postquam narrationem usque ad prid. Non. Dec. a. 691 protulit, prodigium commemorat, quod in domo Ciceronis, qui ipse aberat, accidit (Cic. 20). Virgines Vestales Terentiam iubent extemplo faustum prodigium marito nuntiare.

---

1) Falso Dio hunc Metellum „praetorem" appellat; immo Marcus quidam Metellus erat, cum praetori praenomen Quinto esset; cfr. Halm[8] 1873 in l. l.

2) Cfr. Weizsaecker l. s. s. p. 421.

Tum Plutarchus pergit ita: Ἡ δὲ Τερεντία (καὶ γὰρ οὐδ' ἄλλως ἦν πρᾳεῖά τις οὐδ' ἄτολμος τὴν φύσιν, ἀλλὰ φιλότιμος γυνὴ καὶ μᾶλλον, ὡς αὐτός φησιν ὁ Κικέρων, τῶν πολιτικῶν μεταλαμβάνουσα παρ' ἐκείνου φροντίδων ἢ μεταδιδοῦσα τῶν οἰκιακῶν ἐκείνῳ) ταῦτά τε πρὸς αὐτὸν ἔφρασε καὶ παρώξυνεν ἐπὶ τοὺς ἄνδρας· Hoc igitur loco Cicero ipse testis profertur. Iam si Heerenius hoc nisus censuisset, Ciceronem fontem Plutarchi esse, optimo iure Peterus opponeret (id quod facit p. 133 cfr. Schlieph. p. 30), ea verba ipsi Ciceroni tribui non posse atque manifestum esse, Plutarchum illum locum, etsi auctore Cicerone afferret, aliunde sumpsisse. Sed, ut opinor, nullo iure Peterus eundem locum adhibet, ut Ciceronem esse neget, quem Plutarchus in enarranda coniuratione Catilinaria secutus sit. Nonne enim apparet, ea, quae Plutarchus de moribus Terentiae tradat, quasi parenthesin ordini rerum esse inserta? Notum est Ciceronem uxoris regnum sensisse — sed hoc quid ad rem? Mea quidem sententia Plutarchus non apte addit, quae nescio ubi legerat! Nam recordemur necesse est eius totius rationis scribendi. Qui cum antequam ad vitam cuiusdam viri componendam aggressus est, complures legeret scriptores, ut eligeret, quem prae ceteris sequeretur, fieri non potuit, quin permulta ex memoria adderet. Inde digressus, inde excursus, quibus vitae parallelae redundant. Verum in eodem capite 20 vitae Ciceronis, ubi de Terentia verba facit, paucis disserit (c. 20 extr.), qui factum sit, ut Cicero Caesarem non in idem discrimen vocaret atque Catilinae socios. Haec quoque verba non eius esse scriptoris, cuius et priora et posteriora sint, quis est quin videat? Propterea autem si quis existumaret, Plutarchum illo loco duos aut tres fontes adhibuisse, perperam iudicaret. Quam ob rem satis habeamus primarios eius fontes indagare. Sunt autem duo loci apud Plutarchum, qui plane demonstrent Ciceronis commentarium π. ὑπ. primarium eius fontem fuisse, quos locos Weizsaeckerus optimo iure adhibuit, ut Peterum refutaret (l. l. p. 425; 427). Atque mihi quidem subvenit Michaelis, cuius libellum „de ordine vitarum parallelarum Plutarchi“ scriptum

(Berolini 1875) magna cum voluptate atque summo fructu legi. Hic enim „Ciceronem“ ante „Crassum“, „Crassum“ autem ante „Caesarem“ compositum esse statuit (p. 31 coll. 41). Itaque Plutarchus cum in Crasso (c. 13) iterum (cfr. Cic. 15) M. Crassum nocte quadam epistulam Ciceroni detulisse narret his usus verbis: *ἐν δὲ τῷ περὶ ὑπατείας ὁ Κικέρων νύκτωρ φησὶ τὸν Κράσσον ἀφικέσθαι πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν κομίζοντα τὰ περὶ τὸν Κατιλίναν ἐξηγουμένην κ. τ. λ.*, nominavit credo fontem, ex quo hausisset descriptionem coniurationis Catilinae, quae est in vita Ciceronis. Atque nihil refert admonere, minimi momenti esse, quem auctorem Plutarchus laudet (cfr. Peter p. 126, 133; Schlieph. l. s. s.). Sed ut alterum locum afferam, tradit in vita Caesaris c. 8, Caesarem cum Non. illis Dec. a. 691 ex senatu exiret (ubi amplissima oratione efficere studuerat, ne de captivis supplicium sumeretur), ab equitibus adolescentibus strictis gladiis esse petitum atque futurum fuisse ut necaretur, nisi Curio et ipse Cicero auxilium tulissent. Haec, quae in „Cicerone“ desiderantur, l. s. s. excipiuntur hisce verbis: *τοῦτο μὲν οὖν οὐκ οἶδα ὅπως ὁ Κικέρων, εἴπερ ἦν ἀληθές, ἐν τῷ περὶ τῆς ὑπατείας οὐκ ἔγραψεν.* Quamvis levem Plutarchum in citandis auctoribus ducas: num credas, eum etiam illa verba ex fonte suo sumpsisse? Profecto ille locus Heerenii sententiam optime confirmat. Nam recte intellegere mihi videor, primum: Plutarcho notum fuisse commentarium Ciceronis *περὶ ὑπ.*, deinde: Plutarchum in vita Ciceronis, ubi illam narratiunculam non habeat, historiam coniurationis Catilinariae ex commentario hausisse [1]).

Iam quid iudicemus de Dione? Wilmannsius quidem putat [2]), eum permultas relationes confudisse, scil. Sallustii, Livii,

1) Locus quem proposui (Caes. 8) prorsus dubium reddit, num Plutarchus Sallusti librum omnino legerit. Nam verba declarant, eum antea nescivisse, Caesarem in tanto periculo versatum esse. At Sallustius quoque narrat (Cat. 49, 4), non nullos equites Romanos Caesari gladio minitatos esse. Locum autem Plutarchi ex Sallustiano derivatum non esse, ex eo apparet, quod Plutarchus Curionis et Ciceronis mentionem facit, de quibus Sallustius tacet.

2) De Dionis Cassii fontibus et auctoritate, Berol. 1836, p. 27.

Ciceronis, Diodori [1]) atque etiam Plutarchi. Sed agitur de fonte primario. Atque necessitudinem, ut ita dicam, inter fontem Dionis et Plutarchi intercedere, supra demonstrasse mihi videor (cfr. p. 310 sqq.) [2]). Qua de re ut ad certum iudicium perveniamus, primum tabulam componam continentem servato ordine summam rerum, quae ad coniurationem Catilinae pertinent:

1. comitia consularia habentur [3]).

1) Erroris Dionis, de quo supra (p. 313) uberius egi, W. causam fuisse iudicat, quod Dio Diodorum male intellegeret. Diodorus enim Ciceronem in senatu quaerentem facit (fr. l. 40, 5a Dind. p. 184): εἰ δοκεῖ μεταστῆναι τὸν Κατιλίναν ἐκ τῆς πόλεως. Cum omnes tacerent et Cicero quaereret, num Q. Catulus in exilium mitteretur, universos clamasse μὴ δοκεῖν, ex quo Ciceronem conclusisse: εἶναι φανερὸν ὅτι διὰ τῆς σιωπῆς ὁμολογοῦσι φυγήν. His verbis perturbatum Dionem existimasse, revera S. C. factum esse, ut Catilina urbem relinqueret. Sed cum parum constet Dionem usum esse Diodoro, causam errandi praeferam, quam supra detexi (p. 313).

2) Hoc Duebi quoque sensit (l. s. s. p. 872) neque tamen Livium mittere audet.

3) Comitia prid. Non. Nov. habita esse Mommsenus statuit (Hermes I p. 434); sed fastos vetare, cum ille dies primus esset ludorum plebeiorum, simul demonstraverunt et Lange (R. A. III, 1871, p. 243) et Baur (Correspondenzblatt für die gelehrten u. Realschul. Wuertembergs 1870, p. 29 sqq., cfr. eiusdem dissert.: Zur Chronologie der catilin. Verschw. im Jahresb. d. Gymn. z. Buchsweiler, Strassburg 1875, p. 4 not. 1). Ipse Lange loco quodam Suetonii (vit. Aug. 94 coll. c. 5) nisus putat (l. s. s. p. 241; 2. ed. p. 247), comitia primo in a. d. IX Kal. Oct. (22 Sept.) edicta, tum dilata atque re vera habita esse „fere initio mensis Oct.“ Sed haec sententia, quam primo obtutu adrisisse mihi non nego, vereor ne sit infirma. Nam causae, quibus A. W. Zumptius (de imperatoris Augusti die natali etc., N. Jahrb. f. cl. Phil., 7. Supplem.-Bd. 1873–1875, p. 543 sqq.) demonstrare vult diem natalem Augusti, quem Suetonius (Aug. 5) dicat, non veterum fastorum Romanorum sed Iulianorum esse, graviores sunt, quam ut ex verbis Suetonii (Aug. 94) aliquid certi assumere possimus de diebus, quibus a. 691 u. c. in senatu de coniuratione Catilinae actum sit. Halmius quidem (Einleitung zu den Reden gegen Cat.[8], 1873, p. 14) et Baurus (Jahresb. p. 10 not. 1) argumenta, quae Lange posuit, probant, Iohnius autem (Die Entstehungsgesch. der Cat. Verschw., N. Jahrb. f. cl. Phil., 8. Suppl.-Bd. 1875/76, p. 759 sqq.) impugnat. Si autem Zumptius coniecit comitia primum in a. d. XII Kal. Nov. (l. s. s. p. 566), tum iterum in

2. Cicero ex litteris, a M. Crasso aliisque delatis, in senatu de machinationibus coniuratorum refert [1]).
3. nuntiatur in Eturia seditionem moveri [2]).
4. S. C. ultimum fit a. d. XII. Kal. Nov. [3]).
5. C. Manlius in Etruria arma capit a. d. VI Kal. Nov. [4]).
6. coniurati in domum Laecae conveniunt, consilium ineunt Ciceronis interficiendi; Cicero insidias vitat mane a. d. VII. Id. Nov. [5]).
7. Cicero senatum in templum Iovis Statoris convocat; orationem I habet a. d. VI. Id. Nov. [6]).
8. Catilina ex urbe profugit; Cicero orationem II habet a. d. V. Id. Nov. [7]).
9. senatus Catilinam et Manlium hostes iudicat [8]).

biduum dilata et a. d. X Kal. Nov. habita esse (p. 569), recidit in errorem, quo ii tenentur, qui S. C. ultimum ante comitia habita factum esse existimant, qua de sententia nunc, postquam Baur, Lange, Iohn scripserunt, decedendum esse censeo. Ad extremum Iohnii rationem habere debeo, qui totam dissertationem suam in eo posuit, quod statuit contenditque comitia, quamquam dilata essent, tamen mense Quint. habita esse, quo fieri solebant (p. 758. 762). Longum est cogitationes eius repetere. Rectissime ille quidem admonuit nec Ciceronis verba (p. Mur. 25 et 26) nec Plutarchi (Cic. 14, 4) nec Dionis (37, 29, 2) in eam sententiam intellegi posse, ut existimemus comitia fere in tertium mensem dilata esse. Si autem ex iisdem verbis Ciceronis (pro Mur. l. s. s. coll. pro Caelio 4 sqq.) collegit (p. 758) tantum spatium interiectum inter comitia et id tempus, quo coniuratio detegeretur, nimis verba ursit. Verum profiteamur, parum constare, quo die comitia habita sint. Hoc nunc constat, repulsam a Catilina comitiis cons. latam initium coniurationis eius fuisse, quae vulgo „Catilinaria“ vocatur. Quam ob rem comitia primo loco tabulae posui.

1) Cfr. Iohn l. s. s. p. 788.

2) Iohn p. 789.

3) Vide locos ap. Lange² l. s. s. p. 248 not. 2.

4) Sall. Cat. 30, cfr. Lange² p. 248; Iohn p. 790 scribit a. d. VIII Kal. Nov., nescio qua causa.

5) Cfr. Momms. l. s. s.; Lange² p. 249; Halm l. s. s. p. 10 c. not. 55, qui Baurum laudat; Zumpt l. s. s. p. 571 sqq.; Iohn l. s. s. p. 778 not. 50.

6) Secutus sum Halmium (l. s. s.) et Iohnium (p. 782 not. 52): contra cfr. Momms.; Lange; Zumpt. l. s. s.

7) Halm l. s. s. p. 18.

8) Cfr. Lange² p. 250 et not. 12. 13. Halm p. 19, 20.

10. Allobrogum legati media nocte comprehenduntur; postero die Cicero orationem III habet (a. d. III. Non. Dec.) 1).
11. Cicero orationem IV habet; captivi strangulantur Non. Dec. 2).

Huic tabulae alteram adiungam, quae doceat, qui ordo earum rerum sit apud Sallustium, Plutarchum, Dionem:

a. Sall.3)	b. Plut.	c. Cass. Dio.
(Numeri respiciunt priorem tabulam.)		
1. Cat. 26, 5	1. v. Cic. c. 14 extr.	1. lib. 37 c. 29, 4 sqq.
6. - 27, 3—28, 3	2. - - 15 med.	2. - - - 31, 1
3. - 28, 4	3. - - 15 extr.	3. - - - 31, 2
4. - 29, 2	4. - - 15 extr.	4. - - - 31, 2
5. - 30, 1	6. - - 16 in.	6. - - - 32, 4
7. - 31, 6 sqq.	7. - - 16 med.	7. - - - 33, 1 4)
8. - 32	8. - - 16 extr.	8. - - - 33, 2
9. - 36, 2	9. - - 16 extr.	9. - - - 33, 3
10. - 45 sqq.	10. - - 18 extr. sqq.	10. - - - 34
11. - 50 sqq.	11. - - 20 md.—22	11. - - - 35—36
no. 2 deest	no. 5 deest	no. 5 deest

Dio igitur eundem ordinem rerum servat atque Plutarchus. Tabula docet utrumque iisdem in rebus a Sallustio discrepare. Constat denique Dioni commentarium Ciceronis π. ὑπ. fuisse notum (46, 21, 3—4): haec sunt, unde colligo Dionem quoque ex commentario hausisse. Neque tamen repugnare velim, si quis eum etiam orationibus Ciceronis usum esse contendet. In orationibus autem nec prodigium illud, cuius aeque ac Plutarchus mentionem facit (c. 35, 4), nec perpetuam historiam coniurationis invenit.

Ergo coniurationis Catilinae historiam, quae vulgo fertur, Sallustio et Ciceroni debemus. Sallustii autem librum, etsi

1) Cfr. Lange[2] p. 251 sqq.; Halm p. 21, 24.

2) Cfr. Lange[2] p. 254 sqq.; Halm p. 24.

3) Linker (Emendationen zu Sallust, Sitz.-Ber. d. k. k. Ak., Wien 1854, p. 263 sqq.) et Ottema (disput. de loco Sallustii in bello Cat. c. 27—31 transpositione emend., Leeuwardii 1855) Plutarchum et Dionem adhibuerunt, ut Sallustium neglegentiae crimine liberarent, sed errasse eos Dietsch in ed. Sall., Lips. 1859, vol. I comment. p. 32 sqq. satis superque demonstravit.

4) Dio cum tota hac parte operis sui tum hoc loco brevissima oratione usus est.

defensio Caesaris non vocanda esse videtur[1]), tamen Caesari maxime favere omnes viri docti consentiunt, quamvis singulis in rebus inter se discrepent. Nam ut paucis dicam: Sallustius de ratione, qua Caesar ad coniurationem usus sit, prorsus tacet, cum haud dubitet in Crassum suspicionem movere[2]). Neque hoc mirum. Cum enim librum post Caesaris necem componeret, fieri non potuit, quin studio suo atque amori erga Caesarem aliquantum indulgeret. Quodsi ostentat (Cat. 18, 1) dicturum se esse, quam verissume possit, timeo ne se ipse decipiat[3]). Cum enim constet eum memoriam prioris coniurationis (a. 688/89) pro Sulla, qui postea Caesarem sectabatur, corrupisse[4]), nonne consentaneum est eum pro Caesare mentitum esse, — si modo opus esset? Itaque praepropere ii mihi iudicare videntur, qui Sallustium „testem integrum atque verum" vocant (cfr. not. 3). Immo verba illa notissima (Cat. 49, 1): „Q. Catulus et C. Piso neque pretio neque gratia Ciceronem inpellere quivere, uti per Allobroges aut alium indicem C. Caesar falso nominaretur", admonent nos, ut cautiores simus. In medio enim relinquo, utrum hoc verum sit necne: sed unum quaeso, ne verbum f a l s o neglegas. Id enim agitur.

Porro quid de Ciceronis commentario iudicandum esset, Weizsaeckerus (l. s. s. p. 417—19) atque Iohnius (l. s. s. p. 728) expediverunt. Dubium esse non potest, quin Cicero satis habuerit se ipsum laudibus exornare seque ut patrem patriae celebrare. Qua de causa, sicut Iohnius p. 728 existimat, omnium, quae annis 688—691 u. c. contra leges statumque rei publicae acta sunt, culpam in Catilinam conferre eius inter-

1) Cfr. Iohn p. 810 contra Momms. R. G.[5] III p. 183 (eine Apologie für Caesar).

2) Cat. 17, 7; 19, 1; 48, 5. 8 cfr. Iohn p. 810.

3) Iohnius quidem dicit (p. 724): „So wahrheitsgetreu als möglich zu berichten, war ohne Zweifel sein ernstgemeinter Vorsatz", sed pergit (p. 725) ita: „da er (S.) die Gelegenheit von der ersten Verschwörung zu sprechen fast vom Zaun gebrochen hat, so ist zu vermuthen, dass er eine a p o l o g e t i s c h e T e n d e n z dabei verfolgte." Ihne l. s. s. p. 114 Sallustium „ehrlich und gewissenhaft" dicit.

4) Cfr. Iohn p. 711 sqq.

erat, cuius opera factum est, ut Caesaris partes paene in obscuro versarentur. Rem ita se habere etiam ex Plutarcho cognosci potest. Quamquam enim scimus, Ciceroni multas fuisse suspiciones, Caesarem haud abhorruisse a consiliis Catilinae [1]), tamen eum in commentario suo de Caesare tacuisse Plutarchus docet. Dicit enim in Crasso (c. 13): *Ὅμως δ' ὁ Κικέρων ἔν τινι λόγῳ φανερὸς ἦν Κράσσῳ καὶ Καίσαρι τὴν αἰτίαν προςτριβόμενος. Ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος ἐξεδόθη μετὰ τὴν ἀμφοῖν τελευτήν, ἐν δὲ τῷ περὶ ὑπατείας ὁ Κικέρων νύκτωρ φησὶ τὸν Κράσσον ἀφικέσθαι πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν κομίζοντα τὰ περὶ τὸν Κατιλίναν ἐξηγουμένην, ὡς ἤδη βεβαιοῦντα τὴν συνωμοσίαν. Ὁ δ' οὖν Κράσσος ἀεὶ μὲν ἐμίσει τὸν Κικέρωνα διὰ τοῦτο κ. τ. λ.*

Undecumque haec sumpsit: Cicero non est fons. Verba docent Ciceronem, quamvis suspectum Caesarem haberet, tamen in commentario Caesari quidem pepercisse, de Crasso autem in medio reliquisse, utrum quispiam eum eodem loco habere vellet, quo Catilinae socios, necne [2]). Quocum consonat quod Plutarchus de oratione a Caesare in senatu habita Non. Dec. 691 u. c. praedicat: *οὔσης δὲ τῆς γνώμης ἐπιεικοῦς* (Cic. 21 in.), congruit denique locus in vita Caes. (c. 8), de quo supra uberius egi (p. 315), quo loco Plutarchus miratur, quod Cicero *ἐν τῷ περὶ ὑπατείας*, „si modo verum erat", praeterierit, Caesarem in periculo fuisse, ne ab adolescentibus equitibus necaretur. Quorum manus Ciceronem praesidii causa circumstabat, qui ipse saepe admonuit, futurum non fuisse ut respublica servaretur, nisi optimates et equites consensissent [3]). Itaque si illi perniciem Caesari minati sunt, suspicari licet Ciceronem quoque, etiamsi consilium eorum non probaret, haud aliter de Caesare sensisse. Iam cum perspicuum sit eum haec et talia

1) Cfr. pro Mur. 39, 84; Ascon. in or. in tog. cand. p. 74. Kiessl. et Schöll. 1875. ad Att. X 8, 8.

2) Falso Iohnius suspicari videtur mihi ipsum Ciceronem illam epistulam Crasso supposuisse. Etenim si hoc verum esset, numquam credo in commentario haec scripsisset.

3) Cfr. ad Att. II 1, 8; I 16, 6.

in commentario omisisse, cognoscimus, qua sit usus ratione historiae scribendae.

Quid igitur dicamus de Caesare? Notum est praeter duas relationes, quarum unam Sallustianam alteram Ciceronianam nominavi, tertiam apud Suetonium (div. Iul.) exstare atque illam quidem Caesari infensam. Atque Iohnius, cuius dissertationem laudarem, si laude indigeret, primus ausus est in priore coniuratione (a. 688/89) Suetonii testimonium (div. Iul. 9) sustentare (p. 722).

Contra Sallustium ceterosque scriptores cum Suetonio statuit, a. 688 u. c. Crassum et Caesarem auxilio Pisonis, Sullae Autroniique id egisse, ut perturbato statu rei publicae rerum potirentur. Rectissime enim dicit nullo modo auctores, quos testes Suetonius vocat mendacii a nobis coargui posse[1]). Eo autem magis miror, quod in coniuratione Catilinae Suetonium contempsit. Sint criminationes, quas reliqui scriptores in Caesarem conflatas commemorant, falsae, sint ab inimicis fictae! Sed errat Iohnius cum negat (p. 815) quemquam scriptorem dilucidis verbis Caesarem inter socios Catilinae numerasse! Quid enim? An verba Suetonii aliquid relinquunt (Iul. c. 17): „recidit rursus in discrimen aliud, inter socios Catilinae nominatus et apud Novium Nigrum quaesitorem a Lucio Vettio indice et in senatu a Quinto Curio, cui, quod primus consilia coniuratorum detexerat, constituta erant publice praemia. Curius e Catilina se cognovisse dicebat, Vettius etiam chirographum eius Catilinae datum pollicebatur?“ Unde haec Suetonius? Mea quidem sententia hoc loco eosdem scriptores secutus est, quos priore (c. 9). Nemo enim alter rerum scriptor tam certis verbis usus est. Quam ob rem aut neutrum Suetonii locum aut utrumque tenendum esse censeo.

Sed cur Iohnius Suetonii testimonium pro nihilo duxit? Quod viri docti Caesarem ab incunabulis, ut ita dicam, virum

1) Dico Tanusium Geminum, M. Actorium Nasonem atque etiam Ciceronem; nam, quos praeter illos affert testes, Bibulo et Curioni summam fidem habere haud debemus, cum constet utrumque odio in Caesarem flagrasse.

magnum atque perfectum depingere solent. Atque Iohnius[1]) cum demonstrasse sibi videatur coniurationem anni 691, a Catilina post repulsam initam, inprimis perturbationem possessionum spectasse, cum a. 688 factio popularis dominationem Pompei optimatiumque infringere vellet, — perversum ducit existimare Crassum et Caesarem a. 691 per caedem ac vulnera, sicut Catilinam, rem gerere voluisse. Praeterea cum detecta coniuratione omnes, quibuscumque copiae rei familiaris essent, fortissime Catilinae resisterent, Crassum certe coniuratis non consensisse: ubi autem Crassum ibi Caesarem (p. 816).

Fere idem iam Drumannus[2]) et Hagenus[3]) disseruerunt. Sed qualis vir erat tum Caesar? Destitutus consiliis[4]); omnibus exceptis infimis suspectus; aere autem alieno plane demersus fuit! Quid? quod sacerdotii candidatus cum a. d. X Id. Mart. a. 691[5]) ad comitia descenderet reputaretque magnitudinem aeris alieni, matri osculanti dixisse fertur: domum se nisi pontificem non reversurum (Suet. Iul. 13; cfr. Plut. Caes. 7), quem tandem Caesarem videmus? Mea quidem sententia hominem desperatum. Ac sane in eo erat, ut desperandum ei esset. Tota enim re familiari plebis gratia profusa admodum nihil assecutus erat in re publica. Iamque periculum instabat, ne Pompeius, qui ex Asia rediturus erat, populares contereret. Quae cum ita sint, Drumannus nimium dicit (III p. 177): „So findet sich denn auch nicht eine Spur einer vertraulichen Annäherung zwischen ihm (Caes.) und Catilina“[6]).

---

1) Cui plurimis in rebus assentior, neque enim cum Ihnio Catilinam appellem: „Staatsmann, Nachfolger der Gracchen, des Saturninus, des Drusus, des Sulpicius, Vorläufer Caesars“ (l. s. s. p. 114). Napoléon III quoque Catilinam quodam modo purgabat. Dicit enim (hist. de Iul. César 1865, I liv. 2 p. 66): Doué d'une haute intelligence, d'une rare énergie, Catilina ne pouvait méditer une chose aussi insensée que le massacre et l'incendie.

2) IV p. 86.

3) „Catilina“ p. 277.

4) Cfr. Lange R. A. III² p. 236—43.

5) Ovid. fast. III 415—20 cfr. Drum. III p. 167.

6) Cfr. Hagen l. s. s. p. 281. Peter R. G. II, 1854, p. 271 cautissime

Vestigia haud desunt sed prope deleta sunt, atque deleta sunt eam ipsam ob causam, quod Cicero et Sallustius memoriam illius aetatis tamquam fixerunt, quorum uterque de Caesare aperte dicere noluit.

Unus atque solus Suetonius adversariam partem audivit.

„At Caesari numquam placuisset, secundas partes agere" [1]. Adhuc nemo demonstravit Caesarem antea primas egisse, non Crassum. Adhuc nemo demonstrare potuit Caesarem ante consulatum virum magni ingenii se praestitisse. Caesarem, si iam tum de regno cogitaret [2], insaniisse non vereor dicere. Quid enim tunc pollebat in re publica [3]?

Itaque non est, cur negemus Caesarem cum Catilina conspirasse. An ei novas tabulas displicuisse credis?

Quibus omnibus de causis censeo diiudicandum nobis esse, utrum Suetonio fidem habeamus necne. Iohnio quidem accidit, ut communis famae quasi imaginem redderet. Nam tacet de Caesare.

Hanc quaestionem movi eo ipso consilio, ut uno exemplo usus docerem, quantopere eventus rerum prosper fere semper animos veterum praeoccupaverit. Caesar vir magnus est eritque, etiamsi Catilinae socius est existimandus. An solus ab incunabulis homo perfectus fuit? Mea quidem sententia non modo maior sed etiam melior factus est.

Quaero, quidnam reliquum habeamus ex omnibus illis scriptis, quibus aequales Caesarem impugnarunt? Praeter Ci-

---

dicit: „Mochte er (C.) nun aber nicht ganz unbetheiligt sein oder mochte er, was das Wahrscheinlichere, aus Klugheit sich völlig zurückgezogen haben: so etc. Contra Mommsenus (R. G.[5] III p. 183) iudicat Crassum et Caesarem auctores et principes coniurationis fuisse. Sed auctorem fuisse Caesarem nemo potest demonstrare. Lange in neutram partem diiudicavit. Napoléon autem dicit (l. l. p. 76): Il est facile de se convaincre que César n'était point un conspirateur.

1) Cfr. Hagen p. 281; Iohn p. 816.

2) Cfr. Drumann III 177; Napol. l. s. s. p. 77.

3) Napoléon, immodicus Caesaris aestimator, praedicat: César n'était pas du nombre des conjurés; s'il en eût été, son influence aurait suffi pour les faire absoudre en triomphe (p. 76/77).

ceronis scripta, qui ne uno quidem loco dilucidis verbis in Caesarem invehitur, servati nobis sunt ipsius Caesaris commentarii et Sallusti liber. Non nego illos libros perfectissimos atque vere amoenos esse: sed fides eorum plane incorrupta non est. Veritati autem ubinam est locus nisi in historia scribenda?

II. C. Asinius Pollio.

Memoriam rerum a Caesare inde ab anno 696 usque ad annum 709 a. u. bello gestarum ipsius commentarii cum supplementis A. Hirtii aliorumque tradunt. Praeter eos autem etiam Asinii Pollionis historiae veteribus suppeditabant, unde sumerent, qui vellent scribere historiam. Itaque cum commentarii quidem nobis servati sint, historiae autem non exstent, indagantibus nobis primos fontes scriptorum aetatis Caesarianae opus est ante omnia spatium temporis definire, quod Asinius scribendo complexus sit. Atque superest etiamnunc haec difficultas, quamvis luculenter Thorbecke vitam et studia Pollionis exposuerit [1]. Nam Drumannus quidem inprimis rationem, qua Pollio in re publica gerenda usus esset, explicare sibi proposuerat [2], d'Hendecourt [3] autem et qui novissimus de Asinio scripsit, Aulard [4] quamquam diligentissime atque expedita oratione et vitam Asinii Pollionis narrant et quidquid in litteris effecerit demonstrant, tamen historias nimis neglegunt. Unde haec neglegentia orta sit, ipse Aulard aperit, cum dicit (l. s. s. p. 68): „Quum ergo credi possit eius (sc. Asinii P.) historias, non servatas, sed saepissime ad formam historiarum suarum a

1) Commentatio de C. Asinii Pollionis vita et studiis doctrinae. Lugd. Bat. 1820.

2) Gesch. Roms etc. II p. 1—12, 1835; cfr. p. 1 not. 1.

3) De vita, gestis et scriptis Asinii Pollionis (diss. inaug.) Loewen 1858.

4) De Gaii Asinii Pollionis vita et scriptis Paris 1877 (ap. Ernest Thorin). Frustra contendebam, ut inspicerem libellos, quos F. Iacob: Asinius Pollio, Luebeck 1852 et B. Luzzato: Richerche storiche su Gaio Asinio Pollione Padua 1867 composuerunt.

posterioribus historicis conversas esse, non fortasse adeo desiderandae videntur, quam orationes et carmina, quae tota perierunt." Quo factum est, ut difficultates tantummodo leviter attingerent. Quae cum ita sint, tota quaestio redintegranda mihi est.

Solus Suidas de magnitudine operis illius[1]) aliquid certi docet. S. v. *Ἀσίνιος* haec affert (Bernh. I p. 786): *Ἀσίνιος Πωλίων, Ῥωμαῖος. Ἱστορίας Ῥωμαικὰς συνέταξεν ἐν βιβλίοις ιζ'. οὗτος πρῶτος Ἑλληνικὴν ἱστορίαν Ῥωμαικῶς συνεγράψατο.* — S. v. *Πωλίων* autem ita dicit (II 2 p. 387): *Πωλίων, ὁ Ἀσίνιος χρηματίσας, Τραλλιανός, σοφιστὴς καὶ φιλόσοφος. σοφιστεύσας ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Πομπηίου τοῦ μεγάλου καὶ διαδεξάμενος τὴν σχολὴν Τιμαγένους· ἔγραψεν ἐπιτομὴν τῆς Φιλοχόρου Ἀτθίδος, Ἀπομνημονεύματα Μουσωνίου τοῦ φιλοσόφου. Ἐπιτομὴν τῶν Διοφάνους Γεωργικῶν ἐν βιβλίοις β'. Πρὸς Ἀριστοτέλην περὶ ζῴων βιβλία ι. Περὶ τοῦ ἐμφυλίου τῆς Ῥώμης πολέμου, ὃν ἐπολέμησαν Καῖσάρ τε καὶ Πομπήιος.*

Atque primum quidem verba ipsa docent illum Asinium Romanum, hunc Graecum quendam esse. Itaque si Eyssenhardtius statuit contenditque[2]) Asinii Pollionis eius, qui a Caesare staret, historias septem et decem libros habuisse, non est, cur abnuam. Sed Teuffelius admonet[3]) fragmenta, quae supersint de Asinii libris, septem solos annos (a. 705—711 u. c.) respicere. Huc accedit, quod, si quaerimus, quot libri editi sint, unus Valerius Maximus tertium librum editum commemorat (VIII 13 ext. 4). Quibus de causis Teuffelius alterius capitis verba: (*Πωλίων, ὁ Ἀσίνιος χρηματίσας*) . . . *ἔγραψεν* . . . *περὶ τοῦ ἐμφυλίου τῆς Ῥώμης πολέμου, ὃν ἐπολέμησαν Καῖσάρ τε καὶ Πομπήιος* ad Caesaris amicum referenda esse existimat. Nam bellum inter Caesarem et Pompeium gestum summam, ut ita dicam, historiarum Asinii fuisse ex primo

1) Quod „historias" vocant Seneca suas. VII ed. Bip. p. 38: Pollio in historiis suis (cfr. ib. p. 43) et Val. Maximus VIII 13 ext. 4.

2) N. Jahrb. für cl. Phil. 85, 1862, p. 758. In eandem sententiam iudicat Sauppe Schweiz. Mus. I p. 142/43 in dissertatione de Vell. Paterc.

3) R. L.³ p. 449, 3.

secundi libri carmine colligi potest, quo Horatius Pollionem celebrat his versibus:

Motum ex Metello consule civicum
Bellique causas et vitia et modos
Ludumque fortunae gravesque
Principum amicitias . . . .
. . . .
Periculosae plenum opus aleae
Tractas etc.

Illud igitur: *πόλεμος, ὃν ἐπολέμησαν Καῖσάρ τε καὶ Πομπήιος* facere non poterimus, quin materiae operis aptissimum probemus. Porro vero, si coniecturae indulgebimus, statuendum nobis est in secundo capite Suidam verbo „*Πωλίων*" in errorem ductum addidisse: [*ὁ Ἀσίνιος χρηματίσας*] et [*περὶ τοῦ ἐμφυλίου κ. τ. λ.*].

Etenim ipse Suidas sublesta fide est. Lipsii illa vox, pecus eum esse sed pecus aurei velleris, comprobata est ab omnibus viris doctis [1]). Nemo igitur ei hanc ineptiam tribuere dubitabit, praesertim cum illa verba: *περὶ τοῦ ἐμφυλίου κ. τ. λ.* postremo loco posita appendicis formam praebeant.

Si hoc verum est, non intellego, quam ob causam Teuffelius, quem alii sequuntur, non modo perseveret in sententia Trallianum quendam Asinium Pollionem res Romanas scripsisse, sed etiam eo usque coniecturae progrediatur, ut septemdecim illos libros, quos Suidas priore loco tribuit Asinio Pollioni, Tralliano adscribat. Iam quis non videt, virorum doctorum cum alius alium Suidae locum testem proferat, omnia esse incerta dubiaque?

Exsistit autem hoc loco quaestio, quae adhuc, quod sciam, non est mota. Teuffelius aliique Trallianum illum Asinii libertum vocant. At potuit Asinii Pollionis libertus Asinius Pollio appellari? Gentilicium quidem nomen sui quemque domini libertum accepisse constat. Itaque Trallianus a nomine Asinii Pollionis optimo iure „Asinius" appellatus est, — non „Pollio".

1) Cfr. commentat. de Suid. lex. Bernh. II p. xxv sqq.

Iam Trallianus ille Pollio inter manus quasi diffluit. Sed, dixerit quispiam, „Πωλίων nomen vernaculum illi fuit, cui postea, cum ab Asinio manumissus esset, Ἀσίνιος est adiectum".

Audio! Nomen Pollionis aut Polionis[1]) inter Graeca nomina receptum esse (sicut „Marcum") constat. Idem enim Suidas duos Alexandrinos habet hoc nomine praeditos, cuius forma Πωλίων aut Πωλλίων (etiam Πολλίων) est[2]). Neque tamen res ita se habet. Nam dominus servo nomen, quod voluit, indere solebat. Asinium autem concessisse, ut libertus suus „Pollio" vocaretur, numquam mihi persuadebitur. Nam „Pollio", ut mihi quidem videtur, unum ex „vere" illis equestribus est nominibus, quae perraro ac paene numquam libertinis data esse scimus[3]). Ac ne unum quidem libertinum inveni, cui nomen Pollionis fuerit. Quibus omnibus de causis Trallianum, Asinii Pollionis libertum, fabulae propiorem quam historiae duco.

Iam quidnam fidei Suidae tribuamus? Eyssenhardtio quidem simpliciter assentiri non possum, qui priore Suidae capite nisus affirmat Asinium Pollionem historiarum decem et septem libros conscripsisse: nam cum eodem loco Suidas dicat Asinium Pollionem primum res Graecas Latino sermone scripsisse, recordemur necesse est huius quoque rei notitiam nos soli Suidae debere. Quare dubitare debemus, num eius verba tenenda sint. Multo autem minus ea ratione utendum esse existimo, qua illi utuntur, qui nunc unum nunc alterum Suidae locum aut probant aut reiiciunt.

---

1) Pollio: C. I. L. III 1 No. 272. 340. 424. 599. 762. 1101. III 2 No. 6066. 6125. Polio: ib. III No. 1172. 3456. Cf. tamen Lachmannus ad. Lucr. p. 33.

2) Unum affert inter viros doctos, qui secum librum composuerint (praef.), alterum II 2 p. 388; cfr. praeterea Westermann: Pauly, Realencycl. s. v. Polio et Pape Griech. Eigenn. s. v.

3) Cfr. Mommsen. in praef. ad indices C. I. L. III 2. Mō. haec enumerat nomina (l. s. s.): Capito, Clemens, Maximus, Niger, Paternus, Rufus. Icelo Galbae liberto tum demum, cum anulis donatus esset, nomen equestre Marciani est inditum. (Cfr. Tac. hist. I 13, 1; ann. XII 60, 4 mentio fit de „equitum Romanorum praevalidis nominibus".)

Verum cum nullo modo Pollio Trallianus Asinii Pollionis libertus existimari possit, ea verba: ὁ Ἀσίνιος χρηματίσας et ὑπὲρ τοῦ ἐμφυλίου κ. τ. λ. errori Suidae attribuenda esse non vereor contendere. Sed unum reliquum. Quamvis enim sit perspicuum Suidam ipso nomine Πωλίων in errorem ductum esse, tamen eum nescio num vere putemus tam perversum atque mente captum fuisse, ut, cum de Pollione Tralliano, Graeco quodam philosopho et rhetore, verba facere instituisset, alterius Pollionis, historici Romani, memoria perturbatus omnia confunderet permisceretque. Incredibilis fere haec mihi stultitia videtur esse. Sed fieri potuit ut alia causa errandi esset; quod ita fuisse demonstrare conabor. Neque vero id hoc loco commodum erit; disputando de ea re finem quaestionis huius initio annectam.

Redeamus, unde digressi sumus et renovemus quaestionem de Asinii Pollionis historiis.

Asinius inde a quo anno res gestas scripserit, carmen Horatii, quod supra commemoravi (cfr. p. 326) docet. Omnes enim viri docti consentiunt Metellum, quem Horatius nominat, Q. Caecilium Metellum Celerem intellegendum, qui a. 694 u. c. cum L. Afranio consul fuit. Itaque dilucidum est Asinium Pollionem a primo triumviratu, qui dicitur, exordium scribendi sumpsisse. Porro cum Horatius dicat „civicum bellum“ Asinium tractasse, quaestio nascitur, ad quem usque annum narrationem protulerit. Fragmenta, ut supra dixi, annum 711 u. c. non excedunt [1]): sed quominus hoc anno opus definiamus, locus ille notissimus in Taciti annalibus impedit, ubi (IV, 34) Tacitus Cremutium Cordum haec verba facientem introducit: „Asinii Pollionis scripta egregiam eorundem (scil. Bruti et Cassii) memoriam tradunt.“ Nam Cremutium verbo „scripta“ historias Pollionis significare mihi quidem persuasum est. Asinius autem, si etiam Cassii egregiam memoriam tradere voluit, quamnam aliam occasionem Cassii laudandi repperit nisi in proelio Philippensi narrando? An quod Caesarem trucidavit

1) Postremo, quod Seneca (suas. VII) reservavit, de Ciceronis morte agitur.

laudibus eum extulit? — Quapropter ab iis non dissentio, qui annum 712 u. c. finem historiarum Pollionis dicunt. Ultra — non liquet. Atque spatium temporis a primo triumviratu usque ad proelium, quo interfectores Caesaris ipsi poenas dederunt, nonne praebet quasi solidi atque cohaerentis corporis speciem? Itaque adducor, ut existimem Asinium Pollionem libris, qui editi sint, res Romanas inde ab anno 694 usque ad annum 712 u. c. comprehendisse.

Cui sententiae obstare videtur locus, quem supra attuli (Val. Max. VIII 13 ext. 4). Nam cum ea, quae Valerius Maximus ex tertio libro historiarum Asinii deprompsit, cadant in annum 705 u. c. [1]), dicat aliquis fortasse: Asinius tertio libro res a. 705 gestas comprehendit; consumpsit igitur duos libros ad res undecim annorum narrandas (a. 694—705): quomodo quattuordecim libris potuit opus ei esse, ut res octo reliquorum annorum (a. 705—712) litteris mandaret? Sane haec est difficultas. Sed primum, etiamsi Suidam reiicere nolo, tamen ipse numerus suspicionem movet, quia singularis est [2]). Praeterea cum cogitabimus, quaenam sit copia rerum gestarum ab initio belli civilis Caesariani usque ad proelium Philippense, concedemus fieri potuisse, ut Asinius, dummodo aliquanto uberiore stilo res explicaret, quae ad bellum spectabant, tot libros conficeret. Atque etiam magis hanc ad sententiam inclinabimus, si probatum nobis erit Asinium bella Gallica non nisi summatim exposuisse. Sed hac de re paullo diligentius disserendum mihi est.

Caesaris commentarii de bello Gallico mirum quantum valent apud rerum scriptores. Omnibus fere quasi fundamentum suppositi sunt. Satis habeo argumenta breviter adstringere [3]).

Orosium in bellis Gallicis enarrandis ipsum Caesarem expressisse, iam Moernerus satis superque demonstravit [4]). Sed

1) Agitur de oppugnatione Gadium, a. 705.

2) Dico numerum ιζ'; cfr. supra p. 325.

3) Veniam impetrabo ob ea, quae praefatus sum.

4) De Orosii vita eiusque historiarum libris VII adversus paganos; Berol. 1844.

etiam ceteri scriptores et Latini et Graeci: Livius (perioch.), Suetonius, Florus, Eutropius; Plutarchus, Appianus, Cassius Dio admodum nihil afferunt, quod non ex eodem fonte profluxerit atque ex eisdem radicibus sit natum, — scilicet ex commentariis Caesaris. Profecto, uno excepto res ita se habet! Nam Cassius Dio quo loco proelium contra Ariovistum commissum describit, etsi singulis in rebus Caesarem sequitur, tamen multa nova et de armatura et de Germanorum pugnandi ratione habet, quae in commentariis desiderantur, ut suspicio moveatur Dionem diversis auctoribus esse usum (lib. 38 49 et 50). Quamquam existimet aliquis Dionem haec et talia ipsius scientiae rerum cum militarium tum Germanicarum debere. Neque vero veri simile hoc mihi videtur esse, quod et pugna tanta veritate atque perspicuitate depingitur, ut hominem audire nobis videamur, qui illi proelio interfuerit. Ut ita sit, tamen valde erraret, si quis gauderet, quod inventam haberemus commentationem quandam de bellis Gallicis diversam a Caesaris. Nam omnia, quae apud Dionem sequuntur, in commentariis Caesaris esse fundata neminem fugiet. Quam ob rem opinari licet, proprium libellum quendam fuisse conscriptum de pugna illa immani cruentissimaque, sicut titulum libelli novimus, quem Aurunculeius Cotta legatus Caesaris, de altera expeditione in Britanniam confecit [1]).

Testis spectatorque proelii illius Asinius Pollio fuisse nequit, tum ille quidem annos vix duodeviginti natus [2]); atque omnino apud Caesarem in Gallia non versatus videtur esse. Thorbecke quidem nobis persuadere vult Asinium post accusatum C. Catonem (a. 700 a. u.) in Galliam ad Caesarem se contulisse. Sed primum nescio, quomodo is Caesari placere potuerit, qui C. Catonem socium intimum M. Crassi atque administrum [3]) in crimen vocarat. Deinde Thorbecke epistulam quandam ab Asinio ad Ciceronem scriptam (ad fam. X 31),

---

1) Athen. VI p. 273; cfr. Buecheler, N. Jahrb. f. cl. Phil. 111 p. 136.
2) Natus est As. P. a. 679 a. u. cfr. Drumann II p. 2 not. 4 et 18.
3) Cfr. ad Q. Fr. II 3 coll. ad fam. I 5.

falso, ut mihi quidem videtur, interpretatus est[1]). Asinius haec scribit (l. s. s. § 3):

„Caesarem vero, quod me in tanta fortuna modo cognitum vetustissimorum familiarium loco habuit, dilexi summa cum pietate ac fide."

His ex verbis Thorbecke (comm. p. 4) illud iudicium adsumpsit; at videamus, quae antecedant (§ 2):

„Natura autem mea et studia trahunt me ad pacis et libertatis cupiditatem. Itaque illud initium civilis belli saepe deflevi. Quum vero non liceret mihi nullius partis esse, — — — ea castra fugi etc." Unde perspicuum Asinium tum demum ad Caesarem se contulisse, cum facere non posset, quin alterius partes susciperet. Quando autem iam non licebat ei „nullius partis esse"? Nempe initio belli civilis, i. e. anno 705 u. c.[2]). Ex eo autem, quod inter proximos imperatoris numeratur, cum Caesar Rubiconem transiret (cfr. Plut. Caes. 32), non sequitur, — id quod Thorbecke (p. 5) concludit[3]), — Asinium ex Gallia cum Caesare venisse.

Iam si quaerimus, utrum Pollio in historiis aliquanto uberius de bellis Gallicis disseruerit necne, Thorbecke eum disseruisse existimat, neque tamen id, quod Strabo dicit (IV 3, 3 Mein.): *φησὶ τὸ μῆκος αὐτοῦ* (sc. Rheni) *σταδίων ἑξακισχιλίων Ἀσίνιος . . . . φησὶ δὲ καὶ δίστομον εἶναι μεμψάμενος τοὺς πλείω λέγοντας* ex Asinii historiis depromptum esse mihi persuasit[4]). Propterea autem, quod commentarios Caesaris de bello Gallico tam severe vituperat, ut „parum diligenter parumque integra veritate compositos" dicat[5]), Pollionem Caesaris operi suum quasi opposuisse ne opinari quidem audeo, cum mecum reputo, quot carpserit scriptores[6]). Quoniam igitur haec

1) Item Hendecourt l. s. s. p. 6; cfr. Aulard l. s. s. p. 8.

2) Cfr. Drumann II p. 4.

3) Item Hendecourt p. 7 et Aulard p. 8.

4) P. 119. Ac sint haec verba ex historiis sumpta: tamen non evincunt, Asinium bella Gallica plena oratione exposuisse.

5) Cfr. Suet. div. Iul. 56.

6) Sallustium (Gell. N. A. X 26; Quint. inst. or. VIII 3, 29). Livium

dissensio certo modo componi non potest, veniam impetrabo, cum cogitatione quadam rem amplectar:

1. Asinius bellis Gallicis non interfuit;
2. bellum civile summa fuit historiarum Pollionis;
3. cum sit dilucidum scriptores in bello civili enarrando praeter Caesaris commentarios etiam Asinii historiis esse usos: nullum vestigium deprehendimus commentationis de bellis Gallicis diversae a Caesaris commentariis [1]).

Quibus de causis censeo Asinium Pollionem bella Gallica non tetigisse, nisi ubi rerum ordo ac series poscebat. Itaque cum duos libros in prooemium, ut ita dicam, operis consumeret, fieri potuit, ut quindecim libris res usque ad proelium Philippense gestas explicaret [2]). Hoc magis cogitationibus conclusum quam stricte a me demonstratum esse libere profiteor.

Atque haud scio an miretur aliquis, quod ego adhuc eos scriptores non respexerim, qui omnium virorum doctorum consensu ex Asinii historiis hauserunt: dico Plutarchum et Appianum. Cur non respexerim, omnibus spero me esse satisfacturum. Causae notae sunt, quibus commoti Wijnne [3]), Eyssenhardt [4]), Peter [5]), alii censuerunt Appianum secundo libro de bello civili Caesariano scripto Asinium Pollionem auctorem esse secutum. Singula cum in unum colligeret Bailleu dissertatione sua [6]) demonstrare voluit Appianum libris II—V b. civ. paene solum Asinium Pollionem expressisse. Cum autem Appianus, postquam coniurationem Catilinae paucis verbis

---

(Quintil. I 5, 56. VIII 1, 3). Caesarem (cfr. not. 5). Ciceronem (Seneca, suas. VI extr. ed. Bip. p. 37; Quint. XII 1, 22).

1) Libelli, de quibus supra egi (cfr. p. 330), hic nullo sunt numero.

2) Hendecourt dicit (p. 71): cette oeuvre comprenait XVII livres et allait probablement jusqu'après la bataille d'Actium. Aulard autem tacet.

3) De fide et auctoritate Appiani, Groeningen 1855, p. 35 sqq.

4) N. Jahrb. f. cl. Phil. 85, 1862, p. 755 sqq.

5) Die Quellen Plutarch's in den Biographieen der Römer, Halle 1865, p. 124 sqq.

6) Quomodo Appianus in bellorum civilium libris II—V usus sit Asinii Pollionis historiis. Gottingae 1874.

exposuit, ab anno 693/94 u. c. res scribere incipiat et quintum librum anno 719 u. c. finiat, Asinium egressum a primo triumviratu aliquanto finem belli civilis Caesariani scribendo excessisse consentaneum est. Post Bailleuum, quod scio, nemo his de rebus disputavit. Equidem non dubito affirmare errorem hic subesse; quo sublato totius rei quantum videtur nova praebebitur species.

Ii qui existimant Appianum Asinii opus quodammodo nobis servasse nituntur libro secundo, quocum Plutarchi vitae Caesaris eam partem, quae bellum civile continet, comparant. Quibus comparatis dubitari non potest, quin Plutarchus et Appianus ex uno eodemque hauserint fonte. Sed liceat causas breviter repetere, quibus illi viri ad eam sententiam adducti sunt; sunt autem haece:

Asinius Pollio, cuius ne mentionem quidem faciunt commentarii Caesaris, apud Plutarchum et Appianum apparet enitetque [1]. Deinde solus nominatur a Plutarcho inter comites Caesaris, cum Rubiconem traiceret [2]. Tum Appianus testimonio Asinii prolato numerum eorum praecidit, qui in pugna ad Pharsalum commissa caesi sunt [3]. Denique Plutarchus in eodem proelio dictum Caesaris affert, quod, ut Suetonius docet [4], paene ad verbum ex historiis Asinii Pollionis deprompptum est [5]. Sane gravissimae hae causae!

Mittamus, quaeso, ad tempus postremum locum. Consentio historias Pollionis fundamentum quasi et Plutarcho et Appiano esse suppositas. Sed errare mihi videntur, qui putant utrumque ipsum Asinium inspexisse. Ne quis credat levissimam hanc rem: videbimus, quid inde oriatur.

Meum est sententiam meam comprobare. In quo a minoribus progrediar ad maiora.

Indagantibus nobis, quibus ex fontibus scriptor aliquis hauserit sua, exsistit haec lex: si unus idemque testis a duobus scriptoribus uno eodemque loco profertur, neuter ipsum

1) Cfr. App. II 40 sqq. Plut. Caes. 32. 52.
2) Plut. Caes. 32. 3) II 82.
4) Div. Iul. 30. 5) Caes. 46.

inspexit, sed utriusque fons testimonium illud habuit. Qua usus lege Bailleu e. g. demonstrat (p. 26) neque Appianum neque Plutarchum Caesaris commentarios adhibuisse, cum ab utroque Caesar eodem loco narrationis laudetur [1]). Iam timeo, ne eadem sit causa Asinii Pollionis. Nam Appianus, ubi de numero caesorum verba facit (loco supra scr. II 82, 1—3) dicit haec: (ille illum numerum caesorum tradit) *Ἀσίνιος δὲ Πωλίων, ὑπὸ Καίσαρος τῆς μάχης ἐκείνης στρατηγῶν, ἑξακισχιλίους ἀναγράφει νεκροὺς εὑρεθῆναι τῶν Πομπηίου.* Quibus verbis cum testimonium Asinii Pollionis omnium ceterorum anteponere videatur, Appianum praecipue Asinium secutum esse quis est, quin opinetur?

Plutarchus in vita Caesaris de numero caesorum nihil tradit: tradit in vita Pompei, cuius in una parte (ubi bellum civile persequitur) iteravit ea, quae in vita Caesaris enarraverat, in altera paullo diligentius eodem fonte usus est [2]). Atque pugnam ad Pharsalum commissam in vita Pompei multo uberius accuratiusque tradi quam in vita Caesaris nemo negabit. Itaque videamus, quid de numero caesorum in Pompeio docuerit Plutarchus: (Pomp. 72, 3) *ἔφυγε δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τάγματα, καὶ φόνος ἐν τῷ στρατοπέδῳ πολὺς ἐγένετο σκηνοφυλάκων καὶ θεραπόντων. στρατιώτας δὲ μόνους ἑξακισχιλίους πεσεῖν φησιν Ἀσίννιος Πολλίων, μεμαχημένος ἐκείνην τὴν μάχην μετὰ Καίσαρος.*

Quem fugit similitudo locorum? Porro vero, Appianus quidem optimo iure Asinium laudavit, cuius testimonio aliorum refutaret: at Plutarchus? Nonne mirum ei eodem loco placuisse fontem nominare? Denique si verba comparabimus Appiani: *Ἀσίνιος δὲ Πωλίων, ὑπὸ Καίσαρος τῆς μάχης ἐκείνης στρατηγῶν*, et Plutarchi haec: *Ἀσίννιος Πολλίων μεμαχημένος ἐκείνην τὴν μάχην μετὰ Καίσαρος*, equidem facere non possum, quin suspicer utrumque nomen Asinii Pollionis in communi fonte invenisse (qui ipse ex historiis Asinii defluxit).

---

1) App. (ed. Bekker) b. c. II 79, 1. Plut. (ed. Sintenis) Caes. 44, 5.
2) Cfr. Peter l. s. s. p. 117 sqq.

Sed talibus in quaestionibus quis certi aliquid contendat? Etenim si Asinius fere in hunc modum scripsit: „in ea pugna, cui ipse interfui legatus Caesaris, ceciderunt non XXV milia, ut vulgo ferunt, sed VI sola“, fieri potuit, ut uterque Asinium laudaret: Appianus cum illa verba integra in Graecam linguam transferret, et Plutarchus, cum ea, ut solebat, contraheret.

Sed, ut pergamus, pluribus mihi disputandum est de censu, quem a Caesare actum et Plutarchus (Caes. 55, 3—4) et Appianus (II 102 extr.) commemorat.

Certo scimus censum Caesarem non egisse. Namque Augustus in monum. Ancyr.[1]) aperte dicit: „in consulatu sexto (i. e. ann. 726) censum populi conlega M. Agrippa egi. Lustrum post annum alterum et quadragesimum feci.“

Ergo novissimus libera republica census a. 684 u. c. M. Crasso Cn. Pompeio coss. habitus est, quem respicit periocha Liv. 98 his verbis: „censores — — a quibus lustro condito censa sunt civium capita $\overline{\text{DCCCC}}$[2]).“

Caesar recensum egit, de quo Suetonius haec facit verba (div. Iul. 41): „recensum populi nec more nec loco solito sed vicatim per dominos insularum egit, atque ex viginti trecentisque milibus accipientium frumentum e publico ad centum quinquaginta retraxit.“

Probantur haec periocha Liv. 115, quo loco legimus: „recensum egit, quo censa sunt capita $\overline{\text{CL}}$“[3]).

Hoc de recensu Mommsenus iudicavit hunc in modum[4]): Frumentum cum non solum pauperes ac proletarii, sed civium Romanorum quicumque in urbe Roma habitabant, acciperent (si volebant), „plebs frumentaria“ quodam modo significat cives urbanos (l. l. p. 187). Itaque numerus accipientium frumentum est numerus civium. Turbulentis autem belli civilis temporibus cum magna vis hominum Romam conflueret, ubi vili pretio haberent, quod opus esset ad vivendum, factum est,

1) Ed. Mommsen p. LXX c. 8, 2.
2) Ed. O. Iahn, Lips. 1853, p. 88. Cf. Boor, Fasti cens. p. 26. 30.
3) Cfr. Cass. Dion. 43, 21, 3.
4) „Die römischen Tribus“ etc., Altona 1844, p. 187 sqq.

ut numerus eorum, qui frumentum accipiebant, augeretur ad trecenta viginti milia. Tum Caesar rem publicam in ordinem redacturus recensum egit, quo qui civitatem iniuria arripuissent, a frumentatione excluderentur. Ex quo centum et septuaginta milia exclusa sunt, quorum partem (scil. octoginta milia), ut urbem exhauriret, Caesar in transmarinas colonias distribuit (cfr. Sueton. div. Iul. 42 in.) [1].

Mommseno haec mihi liceat opponere: Suetonius aperte dicit, $\overline{\text{CCCXX}}$ fuisse eorum numerum, qui e publico frumentum acciperent. Iam si revera numerus ille cunctos urbanos continet, putare debemus, etiam senatores equitesque frumentatione esse fructos. Concedo! Sed non intellego, cur illi, qui exclusi sunt (qui erant centum et septuaginta milia), non fuerint cives Romani? Cum enim legibus Iulia et Plautia Papiria universis Italicis civitas data esset, quomodo fieri potuit, ut CLXX milia hominum, qui Romae habitabant, non essent cives Romani — praesertim cum etiam libertini suo iure frumentum acciperent [2]? Re vera fuisse cives Suetonius probat cum dicit (div. Iul. 42): „octoginta autem civium milibus in transmarinas colonias distributis“ etc.

Quonam autem abierunt nonaginta milia, quae supersunt? Quos quominus putemus bello civili consumptos esse idem Suetonius impedit: etenim si Caesar anno 708 [3] „ex viginti trecentisque milibus accipientium frumentum e publico ad centum quinquaginta retraxit“ — vixisse trecenta et viginti milia accipientium quis potest negare?

Non sum is, qui hunc nodum solvam. Credam Caesarem

1) Marquardtius anno 1873 scripsit (St. V. I p. 448): „Die Uebersiedelung von 80,000 armen Städtern in überseeische Provinzen ist von Caesar nur intendirt, nicht ausgeführt worden.“ Nunc lex coloniae Iuliae Genetivae exstat (Ephem. Epigr. II p. 108 sqq. III p. 87 sqq.), qua in lege quaedam reperiuntur, quae scribi non potuerunt nisi Caesare vivo, ut ait Mommsenus in comment. ad leg. l. (Ephem. II p. 119 sqq.; III p. 97). etiamsi tota lex post Caesaris obitum perscripta esse videtur. Genetiva autem colonia transmarina est. Cf. Lange R. A. III² p. 473.

2) Ut ipse Mommsenus dicit l. s. s. p. 187 et not. 35.

3) Cfr. Mommsen. comment. ad leg. Iul. mun. C. I. L. I p. 124 l. 1—19.

sanxisse, ne quis praeter centum et quinquaginta milia hominum ultimae sortis frumentum acciperet, atque existimo civium numerum multo fuisse maiorem — saltem illis nonaginta milibus [1]).

Utut res se habet, Plutarchum hoc de recensu errasse iudicandum censeo. Dicit enim (Caes. 55 extr.): *μετὰ δὲ τὰς θέας γενομένων τιμήσεων ἀντὶ τῶν προτέρων δυεῖν καὶ τριάκοντα μυριάδων ἐξητάσθησαν αἱ πᾶσαι πεντεκαίδεκα. Τηλικαύτην ἡ στάσις ἀπειργάσατο συμφορὰν καὶ τοσοῦτον ἀπανάλωσε τοῦ δήμου μέρος, ἔξω λόγου τιθεμένοις τὰ κατασχόντα τὴν ἄλλην Ἰταλίαν ἀτυχήματα καὶ τὰς ἐπαρχίας.*

Putat igitur ante bellum civium fuisse CCCXX milia, qui Romae habitarent, post bellum CL milia. Eos, qui deessent, discordia civili esse contritos. Errare cum sit humanum, mirari desinamus Plutarchum errasse.

Sed videamus, quid Appianus hoc de recensu afferat (II 102 extr.): *τὸ δὲ τοῦ δήμου πλῆθος ἀναγραψάμενος, ἐς ἥμισυ λέγεται τῶν πρὸ τοῦδε τοῦ πολέμου γενομένων εὑρεῖν· ἐς τοσοῦτο καθεῖλεν ἡ τῶνδε φιλονεικία τὴν πόλιν.*

Bailleu si Plutarchum et Appianum ex uno eodemque fonte hausisse demonstraturus praedicat: „imprimis videtur notandum esse, quae uterque de censu tum habito et scripserit et cogitaverit" (l. s. s. p. 22) valde ego quidem assentior, — tamen miror, quod hoc loco non est offensus. Nam id mihi perspicuum videtur fontem utriusque non modo non singulas res huius census vel recensus [2]) attigisse, sed solum numerum rettulisse civium, qui ante et qui post bellum civile Romae habitarent. Alioquin enim non intellego, qui fieri potuerit, ut uterque existimaret, numerum civium a trecentis et viginti milibus ad centum et quinquaginta milia bello civili deminutum esse, — nam octoginta milia, quae Caesar in transmarinas colonias deduxit, bello consumpta non erant. Sed ut tandem caput rei

1) Fere idem Lange (R. A. III² p. 448) hoc de recensu sentire mihi videtur.

2) Cfr. Momms. Staatsrecht² II¹ p. 362: „jeder census (ist) eigentlich ein recensus."

amplectar: si comparo Plutarchi verba: τηλικαύτην ἡ στάσις ἀπειργάσατο συμφορὰν καὶ τοσοῦτον ἀπανάλωσε τοῦ δήμου μέρος et Appiani ἐς τοσοῦτο καθεῖλεν ἡ τῶνδε φιλονεικία τὴν πόλιν, eo inclino, ut etiam illam sententiam: „contentione duorum virorum rempublicam (aut urbem) tantam cladem accepisse“ communi fonti attribuam, atque ut negem Asinium Pollionem fuisse, quem Plutarchus et Appianus sequerentur, cum viro Romano atque etiam aequali iudicium illud pravum nullo modo adscribi possit.

Iam spero, me lectori benevolo hanc conclusionem probaturum: si demonstraverim, alterum eorum ipso Asinio non esse usum, alterum quoque alio ex fonte hausisse consentaneum fore.

Demonstrabo autem Plutarchum Asinii Pollionis historias non modo non inspexisse sed ne nosse quidem, idque loco quodam demonstrabo, cui accidit, ut abhinc tria saecula rectius (quantum mihi quidem videtur), quam nostris temporibus interpretando explanaretur. Est notissimus ille, quo Plutarchus dictum affert, quod Caesar in campis Pharsaliis edidit (Caes. 46): Ὁ δὲ Καῖσαρ .... εἶπεν ἄρα στενάξας· „τοῦτο ἐβουλήθησαν, εἰς τοῦτό με ἀνάγκης ὑπηγάγοντο, ἵνα Γάϊος Καῖσαρ ὁ μεγίστους πολέμους κατορθώσας, εἰ προηκάμην τὰ στρατεύματα, κἂν κατεδικάσθην.“ Ταῦτά φησι Πολλίων Ἀσίννιος τὰ ῥήματα Ῥωμαϊστὶ μὲν ἀναφθέγξασθαι τὸν Καίσαρα παρὰ τὸν τότε καιρόν, Ἑλληνιστὶ δ' ὑπ' αὐτοῦ γεγράφθαι.

Quibus ex verbis Casaubonus si conclusit [1]) Asinium Pollionem Graeca lingua historias scripsisse, uno modo, quo quis potest, locum interpretatus esse mihi videtur. At Suetonius eadem verba ex historiis Asinii sumpta praebet (div. Iul. 30): „quod probabilius facit Asinius Pollio, Pharsalica acie caesos profligatosque adversarios prospicientem haec eum ad verbum dixisse referens: „Hoc voluerunt; tantis rebus gestis Gaius Caesar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem.“ Haec verba plane demonstrant Asinium potius Latina

1) Ad Sueton. d. Iul. 30; utor edit. Argentor. 1647, p. 50.

lingua usum esse, qua de re ne unus quidem restare potest scrupulus, si fragmenta respicimus et legimus, quae Suetonius de grammat. 10 memoriae tradidit [1]). Quae cum ita sint, Thorbecke primus, nisi fallor, demonstrare voluit, Plutarchum minime discrepare a Suetonio.

Verba, quae in disputationem vocantur, haec sunt: *ταῦτά φησι Πολλίων Ἀσίννιος τὰ ῥήματα Ῥωμαϊστὶ μὲν ἀναφθέγξασθαι τὸν Καίσαρα παρὰ τὸν τότε καιρόν, Ἑλληνιστὶ δ' ὑπ' αὐτοῦ γεγράφθαι* [2]). Quae si in Latinum sermonem transtulerimus, videbimus, quae sit causa: „Haec verba, ait Pollio Asinius, Latine quidem locutum esse Caesarem tunc, Graece autem ab eo (a se) esse scripta [3])!" Dubium igitur est, utrum illud „*ὑπ' αὐτοῦ*" vertamus ita: „ab eo", an hoc modo: „a se", atque utrum Caesarem (ab eo) an Asinium (a se) intellegamus, qui ea verba Graeco sermone litteris mandarit. Thorbecke illud „*ὑπ' αὐτοῦ*" ad Caesarem refert (l. l. p. 110) existimatque Asinium dixisse: „ipsum Caesarem, quamquam Graece — prodiderit, revera Latine pronuntiasse" (p. 111) [4]).

Sed primum repugnat huic interpretationi, quod deest apud Plutarchum, quod referendum sit ad verba: *παρὰ τὸν τότε καιρόν*. Sine dubio „*Ῥωμαϊστί*" et „*Ἑλληνιστί*" sola contraria sunt; illud: „*παρὰ τὸν τότε καιρόν*" nihili facio, quia nullum relativum (sicut e. gr. *ὕστερον*) sequitur. Omitto Plutarchum, si hanc in sententiam dicere voluisset, simpliciter „*γεγραφέναι*" scripturum fuisse.

Porro vero si quaerimus, quonam loco Caesar ea verba Graece scripserit, Thorbecke respondet: „in uno alterove commentario suo aut epistola"! Sed, — ut alia praetermittam, quamnam speciem tota res praebet!

1) Ed. Roth p. 262: coluit (Ateius) postea familiarissime C. Sallustium et eo defuncto Asinium Pollionem, quos historiam componere aggressos alterum breviario rerum omnium Romanarum . . . . . instruxit, alterum praeceptis de ratione scribendi.

2) Textus non habet, quo offendaris; cfr. Sintenis III p. 272.

3) Transtuli locum ad verbum, quam maxime potui.

4) Ei Hendecourt assentitur (p. 73). Aulard (p. 63—64) sentit quidem difficultatem sed praepropere mittit.

Caesar cum Pompeio devicto hostibusque fusis per campum Pharsalicum equitaret intueretur que caesorum corpora, pronuntiavit illa verba, — eaque Latina lingua, — postea vero Graeco sermone mandavit ea litteris! Quo quid ieiunius, quid perversius cogitari potest! Immo Asinius Pollio, comes Caesaris audivit eum exclamantem atque verba memoria digna pio animo posteritati tradidit, sicuti fortasse illud quoque Caesaris: „alea iacta est" ab oblivione vindicavit (cfr. Sueton. d. Iul. 33).

Sed id etiam concedatur Caesarem ea verba postea Graece scripsisse: quamnam causam quis potest excogitare, cur Asinius Pollio in historiis suis Latine compositis, quo loco vocis illius a Caesare Latine emissae mentionem fecit, addiderit, postea Caesarem ea verba Graece notasse! Equidem nullam sanam causam invenio!

Ergone cum Casaubono locum sic transferamus: „haec verba, ait As. P., Latine quidem tum Caesarem locutum esse, Graece autem a se esse scripta"?

Esset igitur Asinius quidam Pollio, qui in scribendis rebus gestis Graeca lingua uteretur? „At Asinius Pollio Caesaris amicus Latine scripsit!" Sane! Exsistit igitur alter Asinius Pollio atque ille quidem homo Graecus. En revocatur iam in vitam Trallianus noster, quem supra sepelivimus. Neque vero quicquam auferre possum de iis, quae dixi. Asinius Pollio Trallianus, Asinii Pollionis libertus monstrum est. Itaque nihil relinquitur, quam ut hunc Asinium Pollionem Caesaris legatum intellegamus. Nodum autem expediam hoc modo: Plutarchus, cum haec fere verba apud auctorem suum legeret: *ταῦτα, (ὥς) φησι Πολλίων Ἀσ., τὰ ῥήματα Ῥωμαϊστὶ μὲν ἀνεφθέγξατο ὁ Καῖσαρ παρὰ τὸν τότε καιρόν, Ἑλληνιστὶ δ' ὑπ' ἐμοῦ* (scil. a scriptore Graeco) *γέγραπται·* etiam illa verba „*ὑπ' ἐμοῦ γέγραπται*" ipsius Asinii Pollionis duxit. Quare fieri non potuit, quin ambiguam sententiam proderet, si satis habuit directam orationem in obliquam convertere[1]). Si hoc verum est,

1) De verbis loci, quem integrum sup. p. 338 proposui, Schaeferus verba

optimo iure me asseveraturum spero, Plutarchum cum putaret, Asinium Pollionem Graece scripsisse, Asinii historias neque legisse neque adhibuisse. Porro quia negari non potest, dictum illud Caesaris ex historiis Pollionis esse libatum (cfr. Sueton. Iul. 30), sequitur, ut auctor, quem Plutarchus expressit, Asinii Pollionis historias aut partem earum Graecam in linguam redegerit.

Iam cum demonstrasse mihi videar Plutarchum ipsum Asinium non inspexisse, quaestionem moveo, quid sit de Appiano iudicandum.

Ac primum quidem scio me evincere non posse Appianum ipso Asinio non esse usum. Neque tamen vereor monere ea, quae supra disserui (cfr. p. 338).

Ut hauserit Appianus ex ipso Asinio, Plutarchus autem ex fonte derivato, quomodo fit, ut uterque eodem loco Asinium Pollionem testem indicet (cfr. p. 334), ut eodem loco Caesar ab utroque laudetur (cfr. p. 334 not. 1), ut neuter de recensu recte iudicet (cfr. p. 337), ut inter eos tantae intercedant similitudines, ut non modo rerum sed etiam verborum concordiam deprehendamus. Compara

App. II	26	cum	Plut.	Caes.	29, 2. 3
—	27	extr.	—	—	30, 2
—	37	in.	—	—	33, 4
—	57	p. md.	—	—	38, 3
—	62	extr.	—	—	39, 5
—	77		—	Pomp.	70, 2
—	81		—	Caes.	45, 5
—	104	extr.	—	—	56, 3
		etc.	etc.		

— *εἰς τοῦτό με ἀνάγκης ὑπηγάγοντο ἵνα* — delenda esse censet, cum ab librario aliquo addita sint, qui verba: „*τοῦτο ἐβουλήθησαν*" explanare voluerit. Neque vero manuscr. permittunt (cfr. Sintenis III p. 272 not. 4). Equidem nunc existimo haec verba ab eo, qui primus Asinii historias in Graecum sermonem transtulit, posita esse, ut lectoribus Graecis explicaret, quid illud „*τοῦτο ἐβουλήθησαν*" sibi vellet. Eundemque se dictum Caesaris Graece reddidisse, eo consilio addidisse putem, ut se purgaret, quod non ad verbum reddidisset. Aliter locum illum accipere non possum.

Atque Asinium multo uberius bellum civile enarrasse quam Appianum ex ipso librorum numero apparet: itaque si Appianus eum contraxit, Plutarchus autem eum omnino non inspexit, miraculum videri debet, quod ab utroque bellum civile paene aeque ampla oratione expositum est. Quibus omnibus de causis existimo Appianum libro secundo eundem Graecum auctorem atque Plutarchum secutum esse. Quae sententia una re vehementer adiuvatur, quae adhuc praeterita est.

Appiani libri secundi capita 8—25 qui paullo acrius inspicient, de anno 695 u. c. (quo Caesar consul fuit), diligenter egisse Appianum negare nequibunt (II 10 sqq.). Omnia reliqua tanta levitate ac neglegentia scripta sunt, tot tantisque redundant erroribus, ut Appianus fontem suum brevissime atque levissime expilasse existimandus sit. Exempla pono haece: B. c. II 15 A. tradit, Caesarem statim ex consulatu in Galliam profectum esse, quod falsum est. — II 18 curam annonae Pompeio a. 699 aut 700 u. c. delatam esse dicit, cum revera iam a. 697 data esset (cfr. ad Att. IV 1, 7. Cassius Dio 39, 9). — II 23 narrat ita: Pompeius consul sine collega creatus est Catone resistente, ne dictator diceretur. Quamobrem iratus Pompeius „*Κάτωνα ἐψηφίσατο, ἵνα μὴ παρὼν ἐνοχλοίη, Κύπρον ἀφελέσθαι Πτολεμαίου βασιλέως, νενομοτεθημένον ἤδη τοῦτο ὑπὸ Κλωδίου κ. τ. λ.* Sed Cato iam a. 698 Cyprum insulam in potestatem populi Romani redegit (cfr. Plut. Cato min. 39 etc.). — II 24 refert in numero eorum, qui legibus Pompeiis de vi et ambitu condemnati sunt, Gabinium, qui iam biennio ante (a. 700 a. u.) condemnatus est. (cfr. ad Q. F. III 41; ad Att. IV 16. Dio 39, 62.)

Denique quis risum tenere potest de causis, quas Appianus Miloni fuisse dicit Lanuvium proficiscendi (cfr. II 20 extrem.).

Qua cum levitate mirum quantum discrepat altera pars libri secundi inde a cap. 25. Nam etiamsi errores non desunt, tamen curam ac diligentiam Appiani in narrando comprobare debemus. Iam dixerit quispiam Appianum, qui ut bella civilia scriberet sibi proposuisset, primo pauca excerp-

sisse Asinii ex historiis, tum, cum ad initium belli civilis venisset, expressisse Asinium.

Sed timeo, ne multa repugnent. Primum enim supra dixi Appiani librum de bello civili Caesariano nihil aliud esse posse quam excerptum ex Asinii opere (cfr. p. 342). At cognovimus, quaenam effloresceret confusio tum, cum Appianus excerperet. Praeterea autem et extrema pars libri secundi et libri III—V tam verbosam habent orationem, ut persuadere mihi non possim eum his partibus eumdem fontem adhibuisse, quem in bello civili Caesariano narrando adhibuerat.

Huc accedit, quod mirum in modum cum Plutarcho consonat: quare existimo et Appianum et Plutarchum in describendo bello civili auctore aliquo G r a e c o usos esse, qui hanc saltem partem historiarum Asinii breviter contraxerit.

Utrum etiam ultra Caesaris mortem progressus sit in scribendo ille necne, diiudicari non potest, cum praeter Plutarchi vitas Bruti et Antonii non habeamus, quod conferamus cum Appiani libris III—V. His libris diversas litteras in unum corpus esse confusas manifestum est. Toto animo cum Bailleuo consentio, qui luculentissime demonstravit illos libros redolere, ut ita dicam, Asinium eiusque acerbitatem [1]). Deinde vestigia librorum ab Augusto de vita sua scriptorum (cfr. Suet. Aug. 85) per omnes tres libros exstant [2]). Nonnullis locis commentarii Messalae elucent [3]).

Si autem Bailleu demonstrare voluit omnes eas partes diversas iam Asinium Pollionem coniunxisse, frustra sudavit.

Quis enim crederet Asinium, qui non dubitaret divum Caesarem vituperare, quod commentarios „parum diligenter parumque integra veritate“ composuisset [4]), qui tam difficilem Augusto se praeberet, ut Timagenem rerum scriptorem, cui

1) Cfr. impr. III 89. 91. 92. 93; Bailleu l. s. s. p. 30 sqq.

2) Bailleu p. 44 sqq. hos locos affert: III 9—23. 28—31. 40—42. 47—48. 64. 73. 75. 76. 80—82. 85—95. IV 8—11. V 28. 45. 53. 81—90. 96—121. Cfr. impr. III 95 c. Suet. Aug. 27.

3) IV 119 cfr. cum Plut. Brut. 46. IV 134 cfr. cum Plut. Brut. 39.

4) Cfr. Suet. div. Iul. 56.

princeps domo sua interdixerat, tecto reciperet [1]), — quisnam, inquam, crederet, Asinium non solum commentariis Augusti usum esse ad res exponendas, quibus ipse interfuisset, sed etiam mendacia ex iis assumpsisse! (cfr. App. III 95 cum Suet. d. Aug. 27.)

Ac ne temporum quidem rationi hoc congrueret. Nam Asinius Pollio scribendo erat occupatus anno 724 a. u. [2]), Augustus autem res suas Cantabrico tenus bello (i. e. usque ad ann. 729) libris de vita sua exposuit [3]). Itaque Bailleu conicere paene cogitur eum „librum post librum conscripsisse atque edidisse“. (l. l. p. 53 in.) Immo vero rectius Weichertus hac de re mihi videtur iudicasse, cum permultas afferat causas, quibus commotus non dubitat, „quin Augustus vitae suae laudi et memoriae apud aequales posterosque consulturus per biennium fere a. 732—33 antequam in Asiam abiret, consilium ceperit exarandi aliquot libros de vita sua“ [4]). Longum est causas repetere. Unam addo: Augustum ante Antonii mortem libros edidisse, quibus gloriae illius adeo obtrectaret [5]), mihi est incredibile.

Appianusne igitur ipse confudit? Quod non affirmem: tali enim ratione eum usum esse in scribendo inauditum est, cum paene constet Appianum unum scriptorem exprimere solitum esse. Neque tamen negare audeo. Nam Augusti commentarios non solum eum legisse sed etiam adhibuisse ἡ Ἰλλυρική docet (cfr. impr. Ill. 14 et 15). Atque nescio an ob eam ipsam causam libri III—V de bellis civilibus haud indigna laude ab omnibus exornentur, quod Appianus his libris novam quandam atque inusitatam rationem scribendi secutus est.

1) Cfr. Seneca de ira III 23, 4 (ed. Haase); cfr. Vell. II 86.

2) Illud enim Horatii carmen (II 1) hunc fere in annum cadere omnes viri docti consentiunt. Dubium est, utrum ante proelium Actiacum an postea scriptum sit. cfr. Westermann, Zeitschr. für Alterthumsw. 1838, p. 1262.

3) Cfr. Suet. Aug. 85.

4) Imp. Caesaris Aug. scriptorum reliqu. p. 201.

5) Cfr. descriptionem proelii Philipp. App. IV 110 sqq., ubi virtus Antonii plane obscuratur.

Sed tota res in dubium revocatur. Cum enim et Plutarchus et Appianus in proelio Philippensi eodem narrationis loco commentariorum Augusti mentionem faciant [1]), lex, quam supra (p. 333) posui, vetat nos existimare Appianum ipsum commentarios inspexisse.

Satis habeo difficultatem ostentare. Quaestiones enim, quae nunc exsistunt, hoc loco absolvere neque possum neque debeo, quia non cum Appiano nec Plutarcho sed cum Asinio Pollione mihi res est.

Apparet autem satis superque neutrum eorum satisfacere quaerentibus nobis, ad quem usque annum scripserit Asinius Pollio [2]): itaque non est, cur existimemus, eum annum 712 a. u. scribendo excessisse.

Verum tota scribendi ratio Plutarchi et Appiani ante oculos versatur. Uterque, ubicumque potest, Graecos eligit auctores, quos sequatur. Non negem Appianum posterioribus libris aliquantum ex ipso Asinio hausisse: eo magis tenendum est, eum secundo libro Pollionis historias sprevisse, quod, ut opinor, facilius ei erat Graeci alicuius scriptoris libellum exscribere quam Asinii ex historiis excerpere. Plutarchus autem ne novit quidem Pollionis historias atque putat eas Graeco sermone compositas esse. En habes veteres historicos.

Postremum, ut finem quaestionis huius initio annectam: probasse mihi videor fuisse libellum Graece scriptum de bello civili inter Caesarem et Pompeium gesto, excerptum ex historiis Asinii Pollionis. Cuius titulus, quantum auguror coniectura,

---

1) Appian. II 110 extr.: . . . *τὸ στρατόπεδον ἐξεῖλον, ὃ κοινὸν ἦν Ἀντωνίῳ τε καὶ Καίσαρι, Καίσαρος αὐτοῦ δι' ἐνύπνιον ἔνδον οὐκ ὄντος, ἀλλὰ φυλαξαμένου τὴν ἡμέραν, ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν ἔγραψεν.* Plut. Ant. 22, 2: *ὡς δὲ αὐτὸς ἐν τοῖς ὑπομνήμασι γέγραφε, τῶν φίλων τινὸς ὄναρ ἰδόντος ἀνεχώρησε πρὸ τῆς μάχης.* cfr. Brutus 41, 4 sqq.

2) Eandem ob causam Cassii Dionis nullam habui rationem. Etsi enim persuasum habeo Dionem quoque (inde ab anno 695 u. c. lib. 38 sqq.) aliqua ex parte Asinii historiis usum esse, tamen parum constat, cum quibus locis tum ad quem usque annum usus sit.

fere hic erat: *Ἀσινίου Πωλίωνος (βιβλίον) περὶ τοῦ ἐμφυλίου τῆς Ῥώμης πολέμου, ὃν ἐπολέμησαν Καῖσάρ τε καὶ Πομπήιος.*

Suidas, ubicumque hunc titulum invenit, libellum adscripsit Polioni, rhetori Graeco ac philosopho, quem ea aetate Romae fuisse sciebat. Quamobrem addidit: *ὁ Ἀσίνιος χρηματίσας* et *περὶ τοῦ ἐμφυλίου κ. τ. λ.* (cfr. sup. p. 325).

III. Gaius Oppius.

Plutarchi vitae Caesaris postquam eam tractavi partem, quae bellum civile continet, procedo ad quaestionem cohaerentem quodammodo cum priore. Notum est praeter Suetonium Plutarchum solum de ea aetate Caesaris, quae consulatum eius antecedit, aliquantum egisse. Ac quamvis facile careres iis, quae de bello civili Caesariano memoriae tradidit: priorem vitae illius partem maximi esse momenti cum ad historiam cognoscendam tum ad illustrandam naturam indolemque eorum, qui res a Caesare gestas exposuerunt, omnibus me persuasurum spero.

Praeterea nemo adhuc hanc quaestionem absolvit. Nam Heerenius, praecipuus ille Plutarchi existimator, nullis argumentis confirmavit sententiam, qua credidit Plutarchum hac in vita plura C. Oppio debere [1]; Peterus autem, quo loco libri sui [2] de fontibus disserit, ex quibus vita Caesaris exhausta sit, confitetur sese non audere de quattuordecim primis libri capitis quicquam suspicari. Itaque quemadmodum agricola laeto animo frumentum serit in agrum, qui diu quievit, sic ego libenter accedo hanc ad quaestionem; quam perducam ad finem, si praestare potero.

1) Comment. IV de font. et auct. vit. parall. Plut. Vermischte hist. Schr., Gött. 1821, III p. 417, No. 11.

2) Die Quellen Plutarchs etc. p. 128.

Praescriptioni autem, quam posui, infra satisfaciam.

Duae partes vitae Caesaris, quarum priorem initio belli civilis (c. 29) termino, diversam inter se speciem praebent. Apparet Plutarchum priore parte auctorem secutum esse, cuius non interesset historiam, ut ita dicam, Caesaris compenere, sed qui blando stilo vitae morumque eius imaginem exprimeret atque res gestas adumbraret. Unde dicta, fabellae, narratiunculae, quibus haec pars redundat (c. 2; 7; 10; 11; 17; 18; 26).

Tenoris autem, qui ubique servatur, haec fere summa est:

1. Caesar sanguine cum Mario coniunctus esse identidem praedicatur (c. 1; 5; 6).
2. Catonis vita famaque carpitur (8, 2; 13, 5; 14, 6)[1].
3. Quanta fuerit gratia Caesaris apud plebem (c. 4, 2; 5, 7; 6, 6; 8, 4).
4. Caesar rem familiarem profundit plebis gratia, idem milites divitiis ornat (c. 4, 3; 5, 6; 15, 4; 17, 1—2).

Haec omnia redolent Caesarianum. Ac legas, quaeso, locum, quo Plutarchus laetitiam depingit, qua Mariani exsultarunt, cum a Caesare restituta intuerentur tropaea C. Marii de Iugurtha deque Cimbris atque Teutonis, quae Sulla olim disiecerat (c. 6). — Ex contrario Suetonius unus et solus ex omnibus scriptoribus aperte docet, quid adversarii de Caesare iudicaverint. Iam si quaedam acerbissimorum opprobriorum, quae adversarii Caesari exprobrabant, cum eis comparaverimus, quae Plutarchus eisdem de rebus tradit, perspicuum erit velle auctorem, quem Plutarchus sequitur, criminationes illas refutare. Qua de re pluribus mihi disserendum est.

1. Rumorem „pudicitiae Nicomedi regi prostratae“, cuius saepe Suetonius mentionem facit[2], Plutarchus silentio praeterit.

---

1) De orationibus a Caesare et a Catone in senatu Non. Dec. 691 habitis ita praedicat (c. 7, 6): *ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς λόγον διῆλθε πεφροντισμένον.* (c. 8, 1): *τούτων δὲ* (scil. Cato et Catulus) *νεανικῶς ἐναντιωθέντων.* Ex contrario in Catone min. dicit (c. 23): *ὁ Κάτων . . . εὐθὺς ἵετο τῷ λόγῳ μετ᾽ ὀργῆς καὶ πάθους.* Cfr. vit. Ciceron. c. 21 med.

2) Div. Iul. 2. 49 (quater).

2. Suetonius narrat (div. Iul. 3 et 4) Caesarem Sullae morte comperta ex Asia, ubi sub Servilio Isaurico stipendia fecerat, spe novarum rerum Romam rediisse ibique sedato tumultu Lepidi Cornelium Dolabellam frustra repetundarum postulasse. Quare „ad declinandam invidiam atque ut Apollonio rhetori operam daret“, Rhodum secedere statuisse, quo cum traiceret a praedonibus eum esse captum.

Plutarchus paene ex contrario res ordinat (c. 3): Caesar de piratis supplicio sumpto Rhodum se contulit, non Romam, quamvis amici peterent ut rediret Sulla mortuo (c. 4). Paullo post, cum Romam reversus esset, Dolabellae et Antonio diem dixit, qua ipsa re animos plebis maxime sibi reconciliavit[1]).

3. M. Bibulus in aedilitate collega Caesaris querebatur, quod „Caesar, ut ait Suetonius c. 10, communium quoque inpensarum solus gratiam caperet et sua Caesarisque munificentia unius Caesaris“ diceretur.

Plutarchus immensos sumptus laudat, quos Caesar in aedilitate plebis gratia impendebat (c. 5 extr.).

4. Suetonius l. s. s. pergit ita (c. 11 in.): „conciliato populi favore temptavit per partem tribunorum, ut sibi Aegyptus provincia plebi scito daretur . . . . . resque vulgo improbabatur.“

Plutarchus, — nam idem, ut opinor, respicit, — tantam dicit Caesaris gratiam apud plebem factam esse, ut „unusquisque nova imperia et novos honores quaereret, quibus ei gratias ageret“ (c. 5 extr.).

5. De praetura Caesaris Suetonius tradit haec (c. 16): Caesarem, quantum posset, adiuvisse Caecilium Metellum tr. pl. „turbulentissimas leges adversus collegarum intercessionem ferentem, donec ambo administratione rei publicae decreto patrum submoverentur.“

Plutarchus quamquam in vita Catonis min. similem in modum de praetura Caesaris iudicat (c. 27 sqq.), in vita Cae-

---

1) Drumannus hunc ordinem errori Plutarchi tribuit (III p. 135/136). Sed Velleius (II 42 sqq.) eundem fere rerum ordinem servat atque Plut.

saris eam attingit his solis verbis (c. 9 in.): *οὐ μὴν ἀπέβη τι ταραχῶδες ἀπ᾽ αὐτῆς* (sc. *στρατηγίας*).

6. In consulatu Caesaris Plutarchus ea omnia, quae ab adversariis semper Caesari summo crimini dabantur, aut praeterit aut tantum non omittit: dico causam Vettii iudicis [1]), remissionem tertiae mercedum partis publicanis concessam [2]), agrum Campanum divisum [3]), denique iusiurandum in legem Iuliam agrariam [4]).

Hic mihi opponat aliquis ipsius Plutarchi verba (c. 14 in.): *εὐθὺς εἰςέφερε νόμους οὐχ ὑπάτῳ προςήκοντας ἀλλὰ δημάρχῳ τινὶ θρασυτάτῳ,* quae minime Caesari favent. Sed cave ne nimis eis tribuas: prorsus enim discrepant ab omnibus quae antecedunt quaeque sequuntur. Qua de causa existimo Plutarchum illa verba memoriae debere, quod ita demonstrare conabor ut demonstrem Plutarchum hoc loco plura memoriter exposuisse. Ac primum quidem huc pertinent, quae Pompeius rogatus a Caesare, quidnam de lege agraria sentiret, dixisse fertur, quae verba cum in vita Caesaris (c. 14, 4) oratione obliqua, in vita autem Pompei directa oratione (c. 47) tradantur, illic ex memoria mihi videntur relata esse. Deinde Plut. in Catone min. eisdem usus verbis de consulatu Caesaris haec tradit (c. 32 in.): *ἃ γὰρ οἱ θρασύτατοι δήμαρχοι καὶ ὀλιγωρότατοι πρὸς χάριν ἐπολιτεύοντο τῶν πολλῶν, ταῦτα ἀπ᾽ ἐξουσίας ὑπατικῆς αἰσχρῶς καὶ ταπεινῶς ὑποδυόμενος τὸν δῆμον ἔπραττε* (cfr. v. Caes. c. 14 in.).

Atque hic quidem sententia Plutarchi comprobanda est, cum leges a Caesare latas vehementer vituperat: in Caesare autem locus non est, ubi eas leges tantummodo summatim attingit. Itaque adducor, ut existimem Plutarchum cum in fonte suo admodum nihil de illis legibus commemoratum invenisset, redegisse in unum corpus undique memoria congesta [5]).

1) Cfr. ad Att. II 24. Sueton. div. Iul. 20 extr.
2) Cfr. Sueton. l. s. s. c. 20 med.
3) Cf. ad Att. II 16. Sueton. l. s. s. c. 20.
4) Cfr. Plut. Cato min. 32.
5) Vitam Catonis min. ante Caesaris compositam esse comprobat

Omnia haec casui aut Plutarchi levitati attribuere non possum: verum fontis proprium esse insigne illud Caesaris studium existimandum mihi videtur esse.

Iam non est, cur censeamus Plutarchum initio cap. 15 fontes mutasse. Immo, cum sententiam consideramus, qua transit ad bella Gallica (c. 15 in.): „Haec ante bella Gallica facta esse tradunt. Quod autem attinet ad bella, quae postea gessit Caesar, et ad expeditiones, quibus Galliam pacavit, alterius vitae quoddam initium orsus: summis celeberrimisque imperatoribus exstitit imperator maior“ etc. — nonne sentimus scriptorem tamquam respirare, quod tandem in eum locum venerit, ubi non tortis rebus, sed integra veritate Caesarem celebrare posset? Namque in Gallia sincerior aer quam Romae! Pleno autem plectro cantum edit novum in Caesaris gloriam (c. 15—18)!

Plutarchum in describendis bellis Gallicis eodem de auctore pendere quo Appianum (*ἐκ τῆς Κελτικῆς*) inter omnes constat [1]). Primum enim eodem narrationis loco eidem testes ab utroque proferuntur: Caesar et Tanusius Geminus [2]). Deinde mira concordia cum rerum tum verborum ubique elucet. Compara igitur:

Plut. c. 18	c.	App. fr. 15; cfr. fr. 1, 3	(de Helv. et Tigurin.).
—	c. 20	—	fr. 1, 4	(de Belg.).
—	ibid.		ibid.	(de Nerv.).
—	c. 22	—	fr. 18	(de Usip. et T.).
—	c. 15, 5	—	fr. 1, 2	(de toto bello).

Michaelis (l. s. s. cfr. sup. p. 314) p. 41. Verba illa Pompei non ex Pompeio, quem post Caesarem scripsit, Plutarchum sumpsisse existimo, sed ex memoria rettulisse. Cfr. ea quae supra p. 314 de Plutarcho dixi.

1) Cfr. Peter l. s. s. p. 120 sqq.

2) Plut. v. Caes. 22, 1—2: *Οὐσίπας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ Τεντερίτας. Περὶ δὲ τῆς πρὸς τούτους γενομένης μάχης ὁ μὲν Καῖσαρ ἐν ταῖς ἐφημερίσι γέγραφεν, ὡς οἱ βάρβαροι κ. τ. λ.* cfr. App. *ἐκ τῆς Κελτ.* fr. 18 (Schweigh.): *ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν ταῖς ἰδίαις ἀναγραφαῖς τῶν ἐφημέρων ἔργων φησί, τοὺς Οὐσιπέτας καὶ Ταγχρέας κ. τ. λ.* Plut. 22, 3—4: *Τανύσιος δὲ λέγει Κάτωνα, τῆς βουλῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ ψηφιζομένης ἑορτὰς καὶ θυσίας, ἀποφήνασθαι γνώμην, ὡς ἐκδοτέον ἐστὶ τὸν Καίσαρα τοῖς βαρβάροις κ. τ. λ.* cf. App. fr. 18: *Κάτωνά τε ἐν Ῥώμῃ τῶν τις*

Lege iam saepe adhibita nisus censeo nec Caesarem nec Tanusium communem fontem esse. Quis autem erat? Peterus (p. 126) Asinium Pollionem fuisse putat. Nolo certare cum Petero ob eam causam, quod demonstrasse mihi videor Plutarchum Pollionis historiis omnino usum non esse [1]). Nam subdola esset oratio mea. Verum etiam confiteor unam esse causam (quam ipse Peterus nescit), qua commoveatur aliquis, ut sententiam eius probet. Tanusium enim, ut supra dixi, iam communis auctor nominavit. Qui cum in enarrandis bellis Gallicis res urbanas et partium contentiones respexisse videatur, ea scribendi ratione usus est, quam supra Asinii Pollionis propriam significavimus (cfr. p. 332). Neque tamen rem ita se habere existimo, cum multae causae obstent. Primum illa verba: *Τανύσιος δὲ λέγει Κάτωνα κ. τ. λ.* premere haud debemus. Sunt cuiuslibet Caesariani, qui oblata occasione Catonem acerbis facetiis irridebat [2]). Quid enim risu dignius esse potest, quam quod Cato, cum senatus ob devictos fusosque hostes Caesari supplicationem quindecim dierum decerneret cumque universa civitas laetitia exsultaret, — „tamquam in Platonis *πολιτείᾳ* sententiam dicens“ [3]) Caesarem hostibus esse dedendum censuit, quibus fidem fregisset.

Ante omnia autem et Plutarchi et Appiani in narrando levitas nullo pacto ad Asinium referri potest. Errores quidem, qui non desunt [4]), omitto: sed totam scribendi rationem in disputationem voco. Namque Asinius Pollio ex natura mori-

---

συγγραφέων φησὶ γνώμην ἐσενεγκεῖν, ἐκδοῦναι τοῖς βαρβάροις τὸν Καίσαρα ὡς ἐναγὲς ἔργον κ. τ. λ. Dubium esse non potest, quin *συγγραφεὺς* ille, quem Appianus laudat, idem Tanusius sit, cuius Plut. mentionem facit.

1) Cfr. supr. dissert. II p. 341.

2) Nam sic intellego illud: *Τανύσιος δὲ λέγει Κάτωνα κ. τ. λ.* Ironia quidem apud Plutarchum aliquatenus latet.

3) Haec sunt verba Ciceronis ad Att. II 1, 8.

4) Uterque secernit Tigurinos ab Helvetiis tamquam diversam gentem (Plut. Caes. 18; App. fr. 1, 3), cum Caesar Tigurinos „pagum Helvetiae“ dicat (d. b. G. I 12, 4 ed. Nippd.). App. fr. 1, 4 dicit: *Νέρβιοι . . . . . ἦσαν δὲ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἀπόγονοι*, id quod Caesar de Aduaticis praedicat (b. G. II 29, 4).

busque suis Caesaris commentarios, cum tantopere eos vituperaret (cfr. Suet. Iul. 56), corrigere quidem potuit: sed augere et amplificare non potuit. Augent autem amplificantque Plutarchus et Appianus res a Caesare gestas. In pugna enim contra Belgas commissa tot hostes caesos Plutarchus refert (c. 20, 4): *ὥςτε καὶ λίμνας καὶ ποταμοὺς βαθεῖς τοῖς Ῥωμαίοις νεκρῶν πλήθει περατοὺς γενέσθαι.* Cfr. App. fr. 1, 4 Bekk. p. 36/37: *μετὰ τούτους ὁ Καῖσαρ τοῖς καλουμένοις Βέλγαις ἐπιπεσὼν ποταμόν τινα περῶσι, τοσούτους ἀπέκτεινεν ὡς τὸν ποταμὸν γεφυρωθέντα τοῖς σώμασι περᾶσαι.* Haec nata sunt e loco Caesaris comm. d. b. G. II 10, 2: hostes impeditos nostri in flumine adgressi magnum eorum numerum occiderunt: per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes e. q. s. Atque etiam error subest: nam non Romani (cfr. Plut. s. s.), sed hostes flumen transire conati sunt.

Hac autem in re Plutarchus modum excedit. Narrat enim (c. 27, 4) Caesari contigisse, ut non solum cives urbis Alesiae circumvallatae, sed etiam ipsius milites, quos contra urbem collocasset, de impetu tot milium Gallorum celaret, qui omnibus viribus contendebant, ut exteras munitiones perrumperent. Haec nemo scripsit nisi rei militaris imperitissimus: itaque Asinium Pollionem fontem Plutarchi fuisse numquam mihi persuadebitur.

Praeterea evidens est auctorem ex commentariis Caesaris sua corrasisse neque ullum alium fontem adhibuisse nisi suum amorem erga Caesarem. Primum enim quod attinet ad singulas res gestas, Plutarchus et Appianus plane cum Caesare consentiunt. Compara de Helvetiis locos hosce:

Plut. 18 extr.: *καλῷ δὲ τῷ τῆς νίκης ἔργῳ κρεῖττον ἐπέθηκε τὸ συνοικίσαι τοὺς διαφυγόντας ἐκ τῆς μάχης . . . . καὶ ἀναγκάσαι τὴν χώραν ἀναλαβεῖν . . . καὶ τὰς πόλεις . . . . .*
Ἔπραξε δὲ τοῦτο δεδιὼς μὴ τὴν χώραν ἔρημον γενομένην

Caes. I 28, 3 sqq.: Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti iussit, ... oppida vicosque, quos incenderant, restituere iussit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Helvetii discesse-

rant, vacare, ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt ..... transirent.

οἱ Γερμανοὶ διαβάντες κατάσχωσι..

Caes. I 14, 6: cum ea ita sint, tamen si obsides ab iis sibi dentur, ... sese cum iis pacem esse facturum. Divico respondit: Ita Helvetios a maioribus suis institutos esse, ut obsides accipere non dare consuerint.

App. fr. 15, 2: καὶ πρεσβευσαμένοις ἐπὶ διαπείρᾳ τοῖς πολεμίοις ὑπὲρ σπονδῶν ἐκέλευεν ὅμηρα δοῦναι καὶ χρήματα. ἀποκριναμένων δ' εἰϑίσϑαι ταῦτα λαμβάνειν οὐ διδόναι κ. τ. λ.

Caes. I 29, 3 eorum, qui domum redierunt, repertus est numerus milium C et X.

Plut. 18 extr. (supererant) ὑπὲρ δέκα μυριάδες.

His locis adde eos qui de Ariovisto agunt:

Caes. I 53, 1: Ita proelium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum milia passuum ex eo loco circiter quinquaginta pervenerunt.

Plut. c. 19 extr.: γενομένης δὲ λαμπρᾶς τροπῆς αὐτῶν ἐπὶ σταδίους τετρακοσίους ἄχρι τοῦ Ῥήνου διώξας κατέπλησε τοῦτο πᾶν νεκρῶν τὸ πεδίον καὶ λαφύρων.

(50,000 pass. = 400 Stad.)

Porro de Nerviis:

Caes. II 19,5 sqq.: ..... interim legiones sex, quae primae venerant, opere dimenso castra munire coeperunt; ..... subito omnibus copiis provolaverunt impetumque in nostros equites fecerunt...... Eadem autem celeritate adverso colle ad nostra castra atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt.

Plut. 20, 6: ἐπὶ δὲ .... Νερβίους ἐστράτευσεν, οἵπερ ..... αὐτοὶ τῷ Καίσαρι ποιουμένῳ χάρακα καὶ μὴ προςδεχομένῳ ... τὴν μάχην ... αἰφνιδίως προςέπεσον κ. τ. λ. App. fr. 1, 4: Νέρβιοι δὲ αὐτὸν ἐτρέψαντο ἄρτι στρατόπεδον ἐξ ὁδοιπορίας κατασκευάζοντι αἰφνιδίως ἐπιπεσόντες· κ. τ. λ.

Plut. 20, 7: εἰ δὲ μὴ Καῖσαρ ἁρπάσας τὸν θυρεὸν καὶ διασχὼν τοὺς πρὸ αὐτοῦ μαχομένους ἐνέβαλε τοῖς βαρβάροις . . . . . . οὐδεὶς ἂν δοκεῖ περιγενέσθαι.

Caes. II 25, 1—2: Caesar . . . ubi . . . et rem esse in angusto vidit neque ullum esse subsidium, quod summitti posset, scuto ab novissimis uni militi detracto . . . . in primam aciem processit e. q. s.

Plut. 21 in.: ταῦτα ἡ σύγκλητος πυθομένη πεντεκαίδεκα ἡμέρας ἐψηφίσατο θύειν τοῖς θεοῖς καὶ σχολάζειν ἑορτάζοντας, ὅσας ἐπ' οὐδεμιᾷ νίκῃ πρότερον.

Caes. II 35,4: ob easque res ex litteris Caesaris dies quindecim supplicatio decreta est, quod ante id tempus accidit nulli.

Denique de Ubiis et Tencteris:

Plut. 22, 2—3: περὶ δὲ τῆς πρὸς τούτους γενομένης μάχης ὁ μὲν Καῖσαρ ἐν ταῖς ἐφημερίσι γέγραφεν, ὡς οἱ βάρβαροι διαπρεσβευόμενοι πρὸς αὐτὸν ἐν σπονδαῖς ἐπιθοῖντο καθ' ὁδόν, ... εἶτα πέμψειαν ἑτέρους πρὸς αὐτὸν αὖθις ἐξαπατῶντας, οὓς κατασχὼν ἐπαγάγοι κ. τ. λ.

Caes. IV 13, 4: His constitutis rebus . . . . . opportunissima res accidit, quod postridie eius diei mane eadem et perfidia et simulatione usi Germani frequentes . . . . ad eum in castra venerunt.

Locus, quem postremum attuli, totam rem patefacit. Vix enim dubitari potest, quin Plutarchi illa verba: αὖθις ἐξαπατῶντας ex Caesaris: „eadem et perfidia et simulatione“ profluxerint: tamen Plutarchus ipse Caesarem non inspexit, cum Appianus uno eodemque loco narrationis eundem laudet (cfr. supr. p. 350 not. 2). Quare perspicuum, utriusque auctorem ex commentariis sua excerpsisse.

Ac profecto nihil novi accipimus. Quid enim refert a Plutarcho et Appiano discere[1]), quot milia Germanorum in proelio contra Ariovistum commisso ceciderint, cum ipse Cae-

1) Plut. c. 19 extr. μυριάδες ὀκτώ· App. fr. 1, 3 extr. ὀκτακισμύριοι. Rectius Orosius VI 7, 389 extr. Haverc. dicit: „neque coniici potuit numerus Germanorum, vel quantus pugnae adfuerit, vel quantus fuerit occisorum.“

sar nullum numerum afferat? Quae cum ita sint, non est, cur existimemus Plutarchum in enarrandis bellis Gallicis alium scriptorem secutum esse, quam cui debeat historiam primae aetatis Caesaris. Atque una res hic nobis auxilio venit: sunt narratiunculae, quas in bellis quoque Gallicis modo hoc modo illo loco deprehendimus. Refero has: c. 18. In proelio contra Helvetios commisso Plutarchus Caesarem, cum ei equus admotus esset, haec verba loquentem facit: *τούτῳ μὲν νικήσας χρήσομαι, νῦν δὲ ἴωμεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους*[1]. — c. 26. Arverni gladiolum in fano suspensum habebant, tamquam Caesaris spolia; quod cum postea videret Caesar, subrisit neque amicis concessit, ut diriperetur. — c. 27. Alesia capta Vercingetorix belli dux in castra Romana se contulit. Qui cum nitidus fulgore armorum equo vectus splendidissime exornato portam intrasset Caesaremque sedentem circumvolasset, equo descendit quievitque ad pedes Caesaris.

Iam si singulis in unum collectis quaerimus, quisnam fuerit, quem Plutarchus in priore parte vitae Caesaris secutus sit auctorem: hoc meo iure affirmare mihi videor Caesarianum quendam fuisse, intima amicitia cum Caesare coniunctum. Nam utique Caesarem laudat, utique popularem atque Marianum depingit, non qui regnum affectaverit, sed qui nobilitatis dominationem fregerit. Pro amicitia amoreque auget amplificatque res a Caesare gestas. Quia autem exempla docent, narratiunculas ordini rerum inseruit, quibus vitam moresque Caesaris illustraret. Commonefacio fabulae illius iucundae de gladiolo Arvernorum. Nonne hominem audire nobis videmur, qui ipse rei interfuerit, cum Plutarchus narret (c. 26): *ὃ (ξιφίδιον) θεασάμενος αὐτὸς* (Caesar) *ἐμειδίασε καὶ τῶν φίλων καθελεῖν κελευόντων οὐκ εἴασεν ἱερὸν ἡγούμενος.*

Sed quem nominemus? Cp. 17, 7 Oppius testis profertur. Plutarchi verba haec: *ἐν ἐκείνῃ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν, ὡς δὲ Ὄππιός φησι, καὶ πλείοσι.*

---

1) Paraphrasis haec loci cuiusdam in commentariis Caesaris (I 25, 1).

Peterus hoc nihili putat (l. l. p. 126), cui eo magis assentiatur aliquis, quod viri docti, qui nunc sunt, eo inclinant, ut existiment Plutarchum auctore, quem nominet, usum non esse. Sed hoc loco alia causa est. Cum enim satis superque sit duobus simul scribis satisfacere, Plutarchus autem inveniret etiam pluribus Caesarem satisfecisse, facile intellegimus, quam ob causam huius rei inusitatae atque inauditae testem ipsum commemoraverit.

Sed, ut pergam, paullo post narratiuncula sequitur, quae Caesarem „indifferentem circa victum“ doceat (c. 17), quae fabula est apud Suetonium quoque Gaio Oppio dilucidis verbis teste allato (d. Iul. 53). Excipitur denique haec fabula apud Plutarchum altera, in qua, ut ita dicam, C. Oppius primas partes agit [1]). Hanc igitur eiusdem esse Oppii, quis est quin suspicetur?

Itaque fragmentum ex scriptis C. Oppii habemus. Nam Oppium, si non vitam Caesaris composuit, de Caesare scripsisse consentaneum est, cum Suetonius bis eum citet (d. Iul. 52; 53). Certo scimus eum vitam Africani maioris (Gell. N. A. VI 1, 2), Cassii (Charis. ed. Keil I p. 147, 3), Marii (Plin. n. h. XI 45, 104 ed. Sillig), librum denique confecisse, quo demonstrabat, „non esse Caesaris filium, quem Cleopatra dicat“ (Suet. d. Iul. 52). Teuffelius (R. L.[3] p. 372, 3) eum Caesaris quoque vitam composuisse concludit e cap. 10 (med.) vitae Pompei, qui locus tamen id non evincit: evincit Plutarchum Oppium cognitum habuisse. [2])

Iam, ut pergamus, Caesar paene in omnibus rebus domesticis C. Oppii opera utebatur. Anno 700 a. u., ubi primum

1) Eandem Suetonius narrat (d. Iul. 72). Fabula haec (sequor Plutarchum c. 17 extr.): In itinere quondam tempestate oppressi Caesar comitesque eius cum in casam incidissent tam exiguam, ut vix unum caperet, Caesar Gaium Oppium, quod infirma valetudine uteretur, intrare iussit, ipse autem ceterique sub divo cubuerunt.

2) *Γάϊος δὲ Ὄππιος ὁ Καίσαρος ἑταῖρος ἀπανθρώπως φησὶ καὶ Κοΐντῳ Οὐαλλερίῳ χρήσασθαι τὸν Πομπήϊον...... Ἀλλ' Ὀππίῳ μέν, ὅταν περὶ τῶν Καίσαρος πολεμίων ἢ φίλων διαλέγηται, σφόδρα δεῖ πιστεύειν μετὰ εὐλαβείας.*

Oppius e tenebris in lucem vocatur [1]), non solum totam curationem atque administrationem rerum familiarium Caesaris habet, sed etiam omnia negotia absentis Caesaris explicat et imprimis epistularum commercium inter Romam et Galliam Britanniamve regit [2]). Manifestum igitur est eum iam multis ante annis partes Caesaris suscepisse. Equestri loco ortus una cum Cornelio Balbo [3]) a Caesare stabat usque ad mortem eius, nec facile invenias, qui meliore fide Caesarem amplexus sit, quique laudibus eius vehementius Gaio Oppio studuerit.

Homo essem summae levitatis, si pro certo affirmarem Plutarchum priore parte vitae Caesaris C. Oppium secutum esse. Suspicari mihi liceat. Sed hoc loco duae res subveniunt, quibus nisi fallor sententia mea valde comprobatur.

Primum enim mirum est, quanti momenti apud Plutarchum Caesaris res familiaris sit, verum etiam quam interdum subtiliter in edendis summis numerum exsequatur (1, 5; 2, 1; 4, 3; 5, 6; 7, 2; 11, 2; 12, 3; 20, 2; 21, 3; 21, 5). Plutarchus solus dilucidis verbis Crassum eum fuisse dicit, cuius auxiliis pecuniariis Caesar e manibus creditorum ereptus esset (c. 11) [4]). Solus Plutarchus docet [5]), quomodo Caesar propraetor in Hispania ulteriore obaeratorum calamitatem sublevarit (c. 12). Denique, quod solus Plutarchus refert, Caesarem Lucae praeter prorogationem provinciarum etiam pecunias postulasse, sine dubio rem tenet (c. 21). Quo autem minus veteres scriptores pecuniarum, nervi illius rerum — sit venia verbo —, rationem habere solent: eo magis mirari debemus Plutarchum tantopere habere. Neque vero ipsi, sed fonti eius laudem tribuemus. Omnia autem haec in Oppium quadrare quis potest negare?

1) Ad Att. IV 16, 14; ad Q. Fr. III 1, 8; (ad Att. V 1, 2; 4, 3) etc.

2) Ad Q. Fr. III 1, 8.

3) Tac. ann. XII 60, 4.

4) Si quis putat Plutarchum hoc loco repetivisse, quae in vita Crassi (c. 7) scripsisset, certare non possum.

5) Praeter Ciceronem (cfr. pro Balbo 19, 43), quem Plut. hic non sequitur, cum multa afferat, quae apud Ciceronem desideramus.

Postremum ut parvulae, ita non levis rei mentionem moveam.

Cuncti scriptores rerum Caesarianarum mortem Iuliae, Caesaris filiae, praedicant, singulari autem modo Plutarchus utitur. Narrat enim ita (c. 23, 5): „Caesar, ubi primum ex Britannia in Galliam revertit, scriptas ab amicis, qui Romae versabantur, offendit litteras, quibus de morte filiae certior factus est."

Omitto ad punctum usque temporis rem ita se habuisse videri (cfr. Cic. ad Q. F. III 1, 17), quin etiam paene pro certo affirmare possumus Oppium illas litteras ad Caesarem dedisse: nam Oppius eo ipso tempore tabellarios misit, quicumque Roma ad Caesarem ibant (ad Q. III 1, 8). Cuiusnam autem scriptoris intererat punctum temporis exprimere, quo Caesar nuntium illum acceperit? Immo vero quis scire potuit? Ex loco quidem epistolae Ciceronis ad Quintum fratrem missae (cfr. supr.) quodammodo concludi potest, quo loco quoque tempore litterae Caesari allatae sint: neque vero potest nisi adhibitis Plutarchi verbis. Omnes hae difficultates auferuntur, si statuimus Oppio ea Plutarchum debere[1]).

Quibus omnibus de causis Heerenio vehementer assentior atque gaudebo, si omnibus sententia eius probata erit.

Porro spero fore, ut nemo dissentiat, cum contendam, Oppium post Caesaris obitum aut certe non multo ante scripsisse. Primum enim non modo „Anticato" Caesaris a Plutarcho laudatus (c. 3, 3), sed etiam Cato identidem irrisus (cfr. supra p. 347 extr.) ostendit Oppium aeque atque omnes rerum scriptores, qui Caesaris partes sequerentur, Anticatone usum esse, ut Catonem carperet, cuius laudes adversarii Caesaris in astra tollebant. „Anticatonem" autem Caesar „sub tempus Mundensis proelii", ut ait Suetonius (d. Iul. 56), i. e. a. 709 u. c. confecit. Atque si Oppius vitam Cassii composuit, ut, — sic Teuffelius

1) Opinetur quispiam Caesarem in responso tempus significasse, quo Oppii epistolam accepisset, itaque, cum etiam Gellii aetate libri epistularum C. Caesaris ad C. Oppium et Cornelium Balbum exstarent (cfr. N. A. XVII 9), fieri potuisse, ut scriptor aliquis ex illis hauriret. At hoc abhorret a tota ratione veterum scriptorum.

coniecit (l. l. p. 373, 3) —, Caesaris necem quasi stilo ulcisceretur: nonne consentaneum est eum, qui amore atque desiderio Caesaris flagraret, imaginem illius expressisse ita, ut eum depingeret amicum populi, pauperum suffragatorem, patrem militum, Romanorum autem imperatorum maximum?

Evolat Oppius e conspectu nostro occiso Caesare. Cicero postremo paullo post Id. Mart. 710 eius mentionem facit[1]. Postea in obscuro versatur neque quicquam de morte eius accepimus. Ciceronis verba (v. not. 1) docent Oppium ab Octaviani partibus stetisse: iam intellegimus, quo consilio libellum conscripserit, quo Caesarionem Caesaris filium esse negabat. Porro apertum est eum post mortem Caesaris litteris operam dedisse. Utrum autem ante Sallustium an post eum ad res scribendas accesserit, diiudicari non potest. Utut est: cum primus ab incunabulis, ut ita dicam, historiam Caesaris scriberet, et aetatis eius eam partem pertractavit, quam Sallustius omisit, et temporis spatium explevit, quod inter Sallusti scripta et Caesaris commentarios relictum erat. Cum autem ab anno 695 u. c., quo Caesar consul fuit, adversarii incepissent etiam litteris eum impugnare[2], cum inter ipsam flammam discordiae civilis non deessent, qui quoquo modo possent, Caesaris laudibus obtrectarent eique infamiam moverent: Oppius purgabat Caesarem criminationibus opprobriisque adversariorum. Quo factum est, ut Suetonius, qui solus etiam adversariorum partem audivit, toto caelo a Plutarcho distet.

Oppium cum imprimis naturam moresque Caesaris depingere vellet, nec bella Gallica nec bellum civile accurate enarrasse credam. Itaque mirandum non est, quod Plutarchus

---

1) Ad Att. XIV 1, 1; XVI 2, 5; 15, 3.

2) Compono tabulam hanc: Varro (τρικάρανον App. II 9 extr.); Curio (in orationibus Suet. Iul. 9. 52. In libro, ubi se exeuntem e senatu et cum Pansa . . . . et cum Curione filio colloquentem fecit Cic. Brut. 60, 218); Bibaculus (versibus Tac. ann. IV 34); Memmius (orationibus asperrimis Suet. Iul. 73); Catullus (versibus Tac. l. s. s.); Calvus (famosis epigrammatis Suet. Iul. 73 cfr. 49); Dolabella (actionibus Suet. Iul. 49); Caecina (criminosissimo libro Suet. 75) etc.

alium auctorem requisiverit, quem in altera parte vitae Caesaris sequeretur. Sed saepe monitum est [1]) Plutarchum singularem relationem de bello Alexandrino praebere, qua confusius atque perturbatius nihil cogitari potest. Itaque cum hoc ipso loco et litterae a Caesare ad amicos datae commemorentur (c. 48) et summa aeris, quod Ptolemaeus Auletes eiusque filius Caesari debuerunt, subtiliter notetur (c. 48 extr.), putaverim Plutarchum hoc loco iterum primum fontem inspexisse atque duas relationes confudisse. Ulterius Oppii vestigia apud Plutarchum non elucent.

Denique quamvis parum C. Oppius fidem historicam atque severitatem servarit, tamen ad perlustrandos rerum Caesarianarum scriptores paene nobis necessarius est. Videmus, quo modo paucis annis, postquam gestae sunt, res Caesaris a Caesariano quodam litteris signatae sint. Cognoscimus, ut totam rem amplectar, Caesaris commentarios, Asinii Pollionis historias, Sallusti aliorumque Caesarianorum — sicut Oppii — scripta apud posteros floruisse atque viguisse ita, ut iudicium posteritatis praeoccuparent, cum adversariorum scripta sub ruderibus saeculorum iacerent oblivioni data.

Sed etiam ad cognoscendam Caesaris historiam Oppius nobis aliquantum prodest. Amicissimus ille atque familiarissimus Caesaris Marianum popularemque Caesarem depingit non regni affectantem. Quamvis vero, sudet, ut occultet, quaecumque Caesarem demonstrent haud abhorruisse a consiliis Catilinae eiusque gregis: tamen omnia contegere nescit. Mihi quidem semper sententia illa verissima visa est, qua Plutarchus ad res Galliae transit dicens, Caesarem in Gallia novae vitae quoddam initium orsum esse (c. 15 in.). Ego quoque persuasum habeo Caesarem in Gallia demum eum esse factum, qui postea fuerit. In puro Galliae aere ingenium eius claruit, atque ipse maior factus est una cum consiliis maioribus.

1) Cfr. Peter l. s. s. p. 126 sqq.